

Om dere vil høre hvordan jeg har det?

En litteraturstudie som omhandler barns opplevelse av alvorlige foreldrekonflikter og hva som kan bidra til å dempe deres vansker.

Ragnhild Kvame

Veileder

Anne Brita Thorød

Antall ord: 21094

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

FORORD

Denne studien har vært en lang reise gjennom et landskap og gjennom en problematikk som har preget meg og engasjert meg i mitt arbeid med familier i konflikt.

Spesielt vil jeg takke min veileder Anne Brita Thorød ved Universitetet i Agder for å løse meg gjennom dette året det har tatt å forske på temaet og skrive denne oppgaven. Dine innspill har vært av uvurderlig hjelp og din positive kritikk har gitt meg retning og mål.

Takk til Anita som brukte viktig egen fritid til å gi meg god veiledning og konkret hjelp under søkeprosessene.

I mitt daglige arbeid har jeg fått mulighet til å fokusere på par og foreldrekonflikter, og jeg takker min leder i Familiens Hus, Mandal for å gi meg mulighet, tid og rom til også å studere dette feltet. Takk til mine fantastiske kollegaer for en uendelighet med gode samtaler, drøftinger og samarbeid i vanskelige saker. Det har gitt meg et viktig engasjement for styrkning av foreldrekompetanse til beste for barna.

Sist, men ikke minst en hjertelig takk til deg Knut for din oppmuntring, optimisme og alltid tilstedeværende tro på meg. Takk for at du har tatt de tyngste takene her hjemme og gjort det mulig for meg å bruke så mye av *vår* tid på dette.

Amanda du har de siste månedene tålt en mamma med lite tid til overs. Dine klemmer og bekræftelser som ”Jeg er glad i deg” forteller meg at vi nå skal ha en god sommer og ta igjen mye av det tapte fra denne våren.

Kristiansand 01.05.2016

Ragnhild Kvame

SAMMENDRAG

Denne oppgaven har til hensikt å frambringe kunnskap om barns opplevelse av alvorlige foreldrekonflikter og hva som kan bidra til å dempe deres vansker.

En litteraturstudie er valgt som vitenskapelig metode ved arbeid med oppgaven.

Litteratursøk er gjort i ulike vitenskapelige databaser, og det ble benyttet engelske søkeord i litteratursøk. Litteraturstudiet er gjort som en integrative review der kombinasjon av ulike tilnæringsmåter gir mulighet for oppsummering av empirisk og teoretisk litteratur til en mer omfattende forståelse av et fenomen.

De teoretiske perspektiver for studien er anerkjennelse og tilknytningsteori samt en systemteoretisk forståelse av familien.

Studiens hovedfunn baserer seg på barn og ungdommers uttalte opplevelser av og erfaringer med foreldrenes konflikt.

Funn viser at barn og ungdoms opplevelse av et negativt emosjonelt klima mellom foreldrene kan få store konsekvenser for deres tilpasning og psykiske helse.

Barn har også sterke følelser av sinne, sorg og opplevelse av å være fanget i konflikten mellom foreldrene. Funn viser også til at foreldrenes manglende anerkjennelse av hverandre eskalerer konflikten slik at god tilknytning til begge foreldrene vanskeliggjøres.

Barn beskriver at positive relasjoner i deres omgivelser er svært viktig, og de etterlyser å ha samtalepartnere eller terapeutisk hjelp i større grad enn de får.

Studien belyser også nødvendigheten av at barneperspektivet holdes i fokus både i veiledning til foreldre og i rettslig inngripen i forhold til barnefordelingsaker.

Nøkkelord: family therapy, parental conflict, parent-child relations, divorce (skilsmisse), attachment behavior og childrens experiences.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to convey knowledge about how children experience serious parental conflicts and how to decrease the negative impact these conflicts has on the children involved. A literature review has been chosen as the scientific method while working with this study.

A comprehensive search in different scientific databases has been performed, in a process in which English words have been used. This study is an integrative review where a combination of different approaches allow me to summarize empirical and theoretical literature into comprehensive knowledge about a phenomenon.

The theoretical perspectives of the study are the recognition and attachment theories as well as a system theoretical understanding of the family.

The study's main findings are based on the childrens and adolescents descriptions and experiences with their parents conflicts.

Findings show that children and adolescents experience with negative emotional climates between the parents have a great impact on the their ability to adjust and psychological health in general. Children also have strong emotions connected to anger, grief, and the feeling of being caught in the parental conflict. Findings also show that the parents lack of recognition of one another escalates the conflict further, which makes attachment to both parents difficult.

Children describe that positive relations in their surroundings are essential, and they express the desire to have someone to talk to and stress the importance of access to therapeutic help in a greater capacity.

The study also highlights the importance of putting the child first, both when guiding the parents and during court involvements in custody issues.

Keywords: family therapy, parental conflict, parent-child relations, divorce (and the Norwegian word “skilsmisse”), attachment behavior and childrens experiences.

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	"Barn ut av klemma"	2
1.3	Studiens forskningsspørsmål	3
2	STUDIENS HOVEDPERSPEKTIV OG AVGRENSNING	3
2.1	Familien som system	4
2.2	Avgrensning av oppgaven	4
3	LOVVERK OG HJELPETILBUD OVERFOR FORELDRE OG BARN VED SAMLIVSBRUDD, OMSORG OG KONFLIKT	5
3.1	Lovverk som i Norge omfatter omsorg for barn	5
3.1.1	Lov om barn og foreldre	5
3.1.2	Barnevernsloven	5
3.1.3	Mekling ved samlivsbrudd og effekt av dette	6
3.2	Hjelpetilbudet til foreldre og barn etter samlivsbrudd	7
3.2.1	Rettsapparatet	8
4	TIDLIGERE FORSKNING PÅ FORELDREKONFLIKT OG PSYKISKE HELSEUTFORDRINGER HOS FORELDRE OG BARN	8
4.1	Konflikters innvirkning på psykisk helse hos foreldre	10
4.2	Konflikters innvirkning som risikofaktor for barn og unges psykiske helse	11
5	SENTRALE TEORETISKE PERSPEKTIV	12
5.1	Anerkjennelse	12
5.1.1	Anerkjennelse og Intersubjektivitet	12
5.1.2	Lytting, forståelse og bekreftelse	13
5.1.3	Anerkjennelse, konflikt og krenkelse	13
5.2	Tilknytning	14
5.2.1	Tilknytning og nære emosjonelle bånd	14
5.2.2	Tilknytningsatferd	15
5.2.3	Barnets selvutvikling	15
5.2.4	Tilknytningsstiler	15
5.2.5	Foreldreskap som en sikker base	16
5.2.6	Samspillmodeller som vedvarer	16

6	METODE	17
6.1	Inklusjons og eksklusjonskriterier	17
6.2	Søkeprosedyre.....	18
6.3	Utvelgelsesprosedyre.....	19
6.4	Analyseprosedyre.....	20
6.5	Forskningsetiske overveielser.....	21
6.6	Egen rolle som forsker	22
6.7	Reliabilitet.....	23
6.8	Validitet.....	23
6.9	Styrker og svakheter ved metoden.....	24
7	PRESENTASJON AV ARTIKLER I STUDIEN	25
7.1	Caught between parents: adolescent`s experience in divorced homes (Buchanan, Christy M., Maccoby, Eleanor E., Dornbush, Sanford M., 1991)	25
7.1.1	Studiens hovedfunn.....	25
7.2	Parental divorce: from the children`s viewpoint (Wadsby, M., Svedin, C.G., 1993)	26
7.2.1	Studiens hovedfunn.....	27
7.3	Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner (Rød, P. A., Ekeland, T. -J., Thuen, F., 2008)	27
7.3.1	Studiens hovedfunn.....	27
7.4	"Oss står att liksom i eit anna land" - dialog med barn når foreldrene er i konflikt. (Midtstigen, P., Vik, G., 2007))	28
7.4.1	Studiens hovedfunn.....	29
7.5	Barns fornemmelse for brudd. Erfaringer med å vokse opp med skilte foreldre (Ness, O., Reitan, T., Meling, A., Kristiansen, L., Husby, L., Ekeland, T-J., 2014)	29
7.5.1	Studiens hovedfunn.....	30
8	REFLEKSJONER RUNDT INKLUDERTE STUDIER	30
8.1	Mulige svakheter ved materialet.....	31
8.2	Vurdering av metodisk kvalitet i materialet.....	32
8.3	Konklusjon over materialet	33
9	VIKTIGE FUNN I MATERIALET	33
9.1	Emosjonelt klima - negativ påvirkning	33
9.1.1	Foreldres håndtering av et emosjonelt klima.....	34
9.2	Barns følelser rundt skilsmisse og foreldrenes konflikt.....	35
9.2.1	Barns sinne overfor foreldrene	35

9.2.2	Sorg.....	35
9.2.3	Ensomhet.....	36
9.2.4	Å være fanget i en vanskelig situasjon	36
9.2.5	Å kjenne på lettelse.....	37
9.3	Involvering i konflikt.....	38
9.3.1	Kontakt med foreldrene og lojalitetskonflikter	38
9.3.2	Konflikters form.....	38
9.3.3	Samarbeid.....	39
9.4	Positive relasjoners betydning	39
10	DISKUSJON.....	40
10.1	Anerkjennelsens betydning for å ivareta emosjonelt klima	40
10.2	Konflikt og rettslig anerkjennelse.....	42
10.3	Foreldrekonflikters betydning for relasjon og tilknytning	43
10.3.1	Hat og forakt.....	43
10.3.2	Maktesløshet, hjelpeløshet og resignasjon.....	44
10.3.3	Traumatiserende opplevelser.....	45
10.4	Konflikter og konsekvenser for samvær.....	45
10.5	Å møte barns følelser med anerkjennelse og tilknytning	47
10.5.1	Når samspill og kommunikasjon blir vanskelig	48
10.5.2	Sinne.....	48
10.5.3	Sorg.....	48
10.6	Konflikt eller funksjonelt og godt foreldreskap	49
10.7	Positive relasjoners betydning.....	50
11	OPPSUMMERING AV STUDIENS FUNN OG VEIEN VIDERE I ARBEID MED ALVORLIG FORELDREKONFLIKT.....	51
11.1	Refleksjoner rundt barneperspektivet.....	52
11.1.1	Barneperspektivet inn i hjelpetilbud	53
11.1.2	Barn ut av klemma	53
11.1.3	Tilbudet til barna	54
	LITTERATURREFERANSER.....	55
	VEDLEGG 1. Oversikt over litteratursøk.....	1
	VEDLEGG 2. CASP- analyse av artiklene.....	2
	VEDLEGG 3. Oversikt over inkluderte studier.....	3
	VEDLEGG 4. Figur 1. Negativ påvirkning på emosjonelt klima.....	4

VEDLEGG 4. Figur 2. Følelser	5
VEDLEGG 4. Figur 3. Involvering i konflikt.....	6
VEDLEGG 4. Figur 4. Positive relasjoners betydning	7

1 INNLEDNING

”Om dere vil høre hvordan jeg har det?”

Å starte en samtale med ”Om” er ikke uvanlig i enkelte deler av landet vårt. Spørsmålet gir muligheter til å svare: ”Nei, jeg har dessverre ikke tid”, ”Nei, jeg orker ikke akkurat nå”, og det gir også en mulighet til å trekke seg unna. Men til dette spørsmålet kan jeg også svare: ”Ja, jeg vil gjerne høre og lytte til hvordan du opplever din hverdag”. Når foreldre er i alvorlig konflikt enten de bor sammen eller ikke, viser forskning at de ikke like lett lytter til barna sine, de har vanskeligere for å holde fokus på barna, og barnas psykiske helse kan dermed påvirkes negativt av dette. Derfor er jeg også svært opptatt av hvordan hjelpe foreldre til å ivareta barn i slike situasjoner. Det hjelper lite at barn får uttrykke seg og komme med sin opplevelse dersom de ikke blir møtt eller dersom det direkte kan føre til at deres situasjon blir verre. Som terapeut er det derfor viktig å balansere mellom økt kommunikasjon, meddelelse mellom foreldre og barn og å det å ivareta barns rett til beskyttelse.

1.1 Bakgrunn

Studien er en litteraturstudie der jeg vil bringe fram mer kunnskap om barns opplevelse og erfaring med foreldrekonflikter, en kunnskap som kan være til hjelp ved arbeid med samspills- og tilknytningsbygging mellom foreldre og barn. I den forbindelse er det viktig å se på hvilke hjelp barn og foreldre får og om det finnes tiltak eller andre måter å møte dem på som kan gi rom for åpning eller en annen måte å løse problemene på.

Studiens analyse og tolkning av funn vil vektlegge teorier om anerkjennelse og tilknytning.

I mitt arbeid som familieterapeut er en stor del av min hverdag samtaler med foreldre i konflikter etter samlivsbrudd. Jeg ser at vi ofte mangler gode hjelpetilbud. Foreldre lider under konflikten, har vansker med å se, møte og yte god nok omsorg. Barna lider ikke desto mindre. Høye konflikter mellom foreldre som har gått fra hverandre er en realitet som har fått større og større plass i familievernet, barnevernet og i rettssystemet her til lands. Tvungen mekling ved samlivsbrudd er et tiltak fra styresmaktene innført i 1993 og som skal hjelpe foreldrene å sette barna i fokus og få til gode ordninger. Ekteskapsloven § 26 og barneloven § 51 regulerer dette. Likevel viser det seg i økende grad at disse tiltakene ikke er nok.

I lys av dette har jeg blitt opptatt av den vanskelige situasjonen hjelpeapparatet står i.

1.2 ”Barn ut av klemma”

Utgangspunktet for tema til oppgaven var min deltakelse i prosjektet ”Barn ut av klemma”. Dette er et gruppetilbud for familier der foreldrene er i høykonflikt. Opprinnelsen til dette prosjektet er det nederlandske behandlingstilbudet med navnet: ”No Kids in the Middle”. Den er utarbeidet av Justine van Lawick og Margreet Visser. De arbeider ved et senter for systemisk terapi og et senter for behandling av traumatiserte barn. Foreldre i høykonflikt var vanskelige å hjelpe, og barna som fikk hjelp for sine traumatiske opplevelser ble mer bevisst sine emosjoner, sin ensomhet og smerte. De fikk gjerne situasjonen sin i familien forverret. De måtte derfor slutte å behandle disse barna så lenge foreldrene brukte barnas ytringer som våpen i deres pågående krigføring seg i mellom (Lawick, 2015). Modellen er inspirert av nettverkstenkning (Seikkula & Arnkil, 2007). Ceccin inspirerte prosjektet i forhold til nysgjerrighet og et åpent sinn og Michael White inspirerte med narrativer om identitet. Grunnleggerne av ”No Kids in the Middle” har studert traumereaksjoner hos barn og foreldre for bedre å forstå og tilrettelegge for god undervisning i behandlingstilbudet (Lawick, 2015). Prosjektet ”Barn ut av klemma” er et gruppeopplegg etter denne modellen og skal tilbys foreldre og barn der foreldrene har hatt uløste konflikter over mange år og der barna bor i to hjem. Kjennetegn ved ”barn i klemma” er opplevelse av alvorlig konflikt, foreldre som demoniserer hverandre, foreldrefiendtlighet og økt stressnivå. Foreldrene har begrensninger i forhold til lytting, refleksjon, dialog og innlevelse. Nettverket, annen familie, advokater, barnevern og profesjonelle rådgivere er også gjerne involvert i konflikten. Ofte har foreldrene stor uenighet om skilsmissehistorien, bruddet, skyld og ansvar, og de mister lettere fokus på barnas behov (Lawick, 2015).

Kontraindikasjoner for igangsettelse av disse gruppene vil være problematikk som pågående rus, psykoser og fysisk vold.

Seks familier skal følges opp samtidig i en gruppe. Det holdes førstegangssamtaler både med foreldre og foreldre/barn. Personer i foreldrenes nettverk inviteres til et samlet nettverksmøte og gis informasjon om opplegget. Selve kurset skal gå over 8 ganger og foreldregruppe og barnegruppe holdes atskilt fram til siste samling.

Via undervisning gjøres foreldre kjent med egne destruktive mønstre, og de deltar i rollespill over både voksne og barns opplevelser. Foreldrene jobber med en skilsmissehistorie det ofte er stor uenighet om. De skal løfte fram positive historier og bruke nettverket til å bekrefte alternative historier. Gruppetilbudet inneholder undervisning om konfliktens vesen og konsekvenser, og det øves på refleksjon. Barna presenterer hva de har jobbet med, deres

opplevelse av skilsmissehistorien og hva de ønsker videre av foreldrene. Til slutt skal foreldrene presentere for sine barn hvilke ønsker de har for barnas framtid.

1.3 Studiens forskningsspørsmål

Forskningsspørsmålet til denne studien bygger på den grunntanken at det er foreldre som skal skape helse og trygg tilknytning for barna sine, selv etter et samlivsbrudd og mange konflikter. Derfor er det også viktig at det er foreldrene som må arbeide for å nå dit.

Mitt mål med oppgaven er å belyse barnas opplevelser og erfaringer, og at dette kan gi kunnskap overfor foreldre slik at de har barna i fokus og demper konflikten.

Forskningsspørsmålet blir derfor:

Hvordan opplever barn alvorlige foreldrekonflikter, og hva kan bidra til å dempe deres vansker?

2 STUDIENS HOVEDPERSPEKTIV OG AVGRENSNING

Studien bygger på systemteori, teori om anerkjennelse og tilknytning. Hovedfokus vil være barn og ungdoms opplevelser og erfaringer av konflikt, mens fokuset på foreldre vil bestå i å se dem som ansvarlige aktører for barnas trygghet og tilknytning. Derfor har jeg også vært opptatt av de forutsetninger som må ligge til grunn for at foreldre skal klare å inneha dette viktige perspektivet. Materialet vil fortelle noe om hva barn sier om sin tilværelse, men oppgaven bygger også på tall og statistikker som viser til barns situasjon. Derfor er inkluderte studier både av kvalitativ og kvantitativ karakter.

I min søken etter det teoretiske materialet har jeg blitt opptatt av anerkjennelsens betydning og vil i det videre utdype dette mye ut fra Axels Honneths tolkninger. Jeg er opptatt av anerkjennelse i dagens familietenkning og anerkjennelsens betydning for tilknytning mellom barn og omsorgspersoner.

Opgaven bygger derfor også på John Bowlbys tilknytningsteorier, barns tilknytningsbehov fra fødselen av, tilknytning mellom foreldre i en foreldre relasjon, samt foreldres rolle i å skape trygge og stabile emosjonelle forhold for barna. Innen tilknytningsteori er John Bowlby sentral, og jeg ser at trygghet og god tilknytning i den oppløste familie kan være en utfordring for barna. Dette er grunnlaget for at både temaene anerkjennelse og tilknytning er en del av diskusjonen.

2.1 Familien som system

Det systemteoretiske perspektivet utdypes bare kort da det er grunnleggende for synet på familien. I dette ligger teorien om at ingenting av det som skjer i familien kan ses på isolert sett, men som en del av en helhet. En familie kan beskrives som et system der enkeltindividene virker sammen for å skape et hele (Schibbye, 2004).

Kybernetikken, læren om fysiske og biologiske systemer og hvordan de regulerer seg ble etter 1950 årene introdusert i familieterapifeltet. Familiemedlemmene er slik aktører i et samspill, og dette samspillet er ikke konstant. Hendelser og atferd påvirker systemet og helheten. Forståelsen av familien blir slik betegnet som sirkulær, da konteksten en befinner seg i påvirker erfaringer og valg. I dette ligger også muligheter til endring og utvikling (Hårtveit & Jensen, 2004). Familien som ramme består i foreldrenes ansvar for barns omsorg og tilrettelegging for god psykisk helse. Foreldres evne til å skape god tilknytning for barna, anerkjennelse, kommunikasjon og grensesetting gir gode rammer og påvirker deres utvikling positivt. Selv en familie som er splittet er en familie, et eget system som må ses som en helhet for å forstå barns reaksjoner og opplevelse i hverdagen. Foreldrenes handlinger og valg påvirker barna og deres handlinger, og som i sin tur igjen kan påvirke foreldrene på nytt.

Foreldre og barn vil alltid være en familie, selv om foreldrene har gått fra hverandre. Foreldrene vil være barnas familie, og det kan ingen endre på.

2.2 Avgrensning av oppgaven

Studien har som hensikt å belyse hvordan barns opplevelser og formidling av erfaringer kan bidra til styrke foreldrenes anerkjennelse av hverandre i foreldrerollen, bedre konfliktløsning og samarbeid. Den systemiske familietenkningen vil derfor være grunnleggende i mitt videre arbeid med studien. Til tross for en nærhet til familieterapiens tenkning og retninger vil ikke familieterapi som fag utdypes.

Oppgaven vil belyse tilknytningsteori i forhold til barns utvikling, viktigheten av tilknytningsforhold mellom foreldre og mellom foreldre-barn og se etter virkningsfulle elementer for konfliktdempning mellom foreldre. Datamaterialet skal være med å belyse hvordan barn opplever konflikt, om de har blitt hørt og hva som har vist seg viktig i deres relasjon til foreldre.

3 LOVVERK OG HJELPETILBUD OVERFOR FORELDRE OG BARN VED SAMLIVSBRUDD, OMSORG OG KONFLIKT

3.1 Lovverk som i Norge omfatter omsorg for barn

Ulike lover regulerer rettigheter og plikter for foreldre. Disse lovene skal også sikre rettigheter, beskyttelse og trygghet for barna. Noe av dette lovverket vil kort omtales under.

3.1.1 Lov om barn og foreldre

Lov om barn og foreldre, kapittel 5-8 (2013) definerer barns rettigheter og foreldres plikter. Barnet har krav på omsorg fra sine foreldre. Det vanlige i dag er at foreldre har felles foreldreansvar, og dersom dette ikke er definert ved fødsel kan barnefar ved uenighet kreve det rettslig. Foreldre skal gi barnet forsvarlig omsorg og sørge for utdanning. Barn skal ikke utsettes for verken fysisk eller psykisk vold. Barn skal fra fylte syv år få anledning til å si sin mening i viktige avgjørelser om personlige forhold, og fra barnet er tolv år skal deres mening tillegges stor vekt. Den som barnet bor fast sammen med skal ta avgjørelser som omhandler vesentlige sider ved omsorgen.

3.1.2 Barnevernsloven

Barnevernlovens bestemmelser gjelder for alle som oppholder seg i Norge, uavhengig av nasjonalitet. Etter loven kan tiltak treffes overfor barn inntil 18 år. Utover denne alder kan tiltak fortsatt opprettholdes inntil 23 år etter samtykke fra den det gjelder. Noen av de mest sentrale paragrafer som omhandler barns omsorgsbehov og psykiske helse gjengis nedenfor.

I Barnevernloven § 1-1 (2015) er formålet å sikre at barn og unge til rett tid får nødvendig hjelp og omsorg dersom de lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling. Loven skal bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår.

Barnevernloven § 3-1 (2015) sier at alle kommuner skal ha forebyggende barnevernstjenester som skal følge nøye med i de forhold barn lever under. Barnevernet har ansvar for å forebygge omsorgssvikt og atferdsproblemer, og de har spesielt ansvar for å avdekke omsorgssvikt, adferdsproblemer, sosiale og emosjonelle problemer. Tiltak i forhold til dette skal treffes så tidlig at varige problemer kan unngås.

Barnevernloven § 3-2 (2015) pålegger barneverntjenesten å medvirke til at barns interesser ivaretas også ved å samarbeide med andre offentlige organer og frivillige organisasjoner.

Tiltakene barnevernet gjør skal være til beste for barnet og gi kontinuitet i omsorgen med vekt på stabil og god voksenkontakt. Barnevernet skal gi råd, veiledning og hjelpetiltak til familier.

3.1.3 Mekling ved samlivsbrudd og effekt av dette

Det er i Norge obligatorisk mekling ved samlivsbrudd dersom foreldre har barn under 16 år. Meklingen skal bidra til å sikre at foreldrene kommer fram til en avtale om barna. Det tilbys maksimalt syv timers gratis mekling angående fast bosted og samvær. Ordningen skal være til barnas beste. Barn skal kunne høres i forhold til deres ønsker, og hos barn over 12 år skal det legges stor vekt hva barnet mener. Likevel er det til slutt foreldrene som tar den endelige avgjørelsen. Obligatorisk mekling utføres av familievernkontor og advokater med bevilgning til dette. Det er faste regler for gjennomføring av mekling og for ventetid i disse tilfellene.

Tjersland & Gulbrandsen (2010) har tatt for seg meklingsordningen og definerer den som en samarbeidsorientert, problemløsende prosess der foreldre får hjelp av en upartisk person til å ta avgjørelser. Meklingsordningen i ulike land har vært praktisert forskjellig og etter en rekke modeller. Tjersland & Gulbrandsen konkluderer med viktigheten av at meklingsordningen er en avtaleorientert prosess. Det viser seg at mekling fører til avtale i et flertall av saker, det tar kortere tid og koster mindre for partene og samfunnet. Foreldre kommer oftere til beslutning om felles foreldreansvar og mer samvær, og det viser seg oftere å være økonomisk like gunstig for begge parter. Avtalen blir oftere respektert og med større tilfredshet (Gulbrandsen & Tjersland, 2010). Grunnen til disse resultatene mener de samme er at partene er delaktige i prosessen.

Undersøkelser gjort av Jensberg, Ådnanes, Haugen, Rantalaiho & Husum (2012) og Ådnanes, Haugen, Jensberg, Husum & Rantalaiho (2011) viser at meklingsordningen i Norge ikke entydig har gode resultater siden den bidrar mindre til å løse de alvorligste foreldrekonfliktene. De som ikke får i stand avtaler, benytter lite muligheten til inntil syv meklingstimer, og de opprettholder gjerne konflikter over lang tid. 22% av meklingstimene ble avsluttet uten avtale. Barn ble sjelden invitert med i mekling. Dette sier forfatterne er en utfordring slik den fungerer i dag som en frivillig ordning. Det hevdes at barn kan avlastes fra konfliktene dersom de deltar, får uttrykt og bearbeidet sine reaksjoner og at deres deltakelse

kan påvirke foreldrene i positiv retning (Tjersland & Gulbrandsen, 2010). De ulike undersøkelsene konkluderer også at fagfolk og myndigheter etterspør mer kunnskap om slike konflikter.

3.2 Hjelpetilbudet til foreldre og barn etter samlivsbrudd

Folkehelseinstituttets rapport (Borren & Helland, 2013) evaluerer foreldrekurs etter skilsmisse og samlivsbrudd. Borren & Helland finner der at kursene blir sett på som nyttige, men at de bare har moderat effekt på demping av foreldrekonflikt. Det amerikanske kurset ”Children in the Middle” (Kramer, Arbuthnot, Gordon, Rousis & Hoza, 1998) var det kurset som best fokuserte på å beskytte barna mot triangulering¹ og det å havne i lojalitetskonflikt. Foreldrene lærte konfliktløsningsferdigheter uten å involvere barna. I Norge er ”Fortsatt foreldre”² (Borren & Helland, 2013) et mye brukt program rettet mot samlivsbrudd, men er kun et generelt program mot foreldresamarbeid. Denne rapporten fra Folkehelseinstituttet viser at det mangler tilbud til de som sliter med de alvorligste konfliktene, og at disse i minst utstrekning nyttiggjør seg mulighetene som finnes i meklingsordningen.

Alle kommuner skal ha et tilbud til barn og unge i forhold til psykisk helse. Dette er nedfelt i Helsedirektoratets veileder i psykisk helsearbeid for barn og unge i kommunene (2007). Kommunene organiserer dette noe ulikt og tilbudet kan ivaretas av terapeuter eller konsulenter ved familiesentre. Enkelte kommuner har også lagt det til helsesøsterfunksjonen. Ved mer alvorlige forhold rundt barn og unges psykiske helse finnes det tilbud ved spesialisthelsetjenestene.

I Kristiansand Kommune er det utviklet et tilbud til barn og ungdom etter samlivsbrudd. Dette heter ”Vanlig men vondt”³ og brukes ved flere skoler. Målet med gruppeopplegget har vært å gi barn og ungdom et sted de kan snakke om skilsmissen, sorgen og utfordringene de må leve videre med (www.kristiansand.kommune.no/).

Circle of Security, er et relasjonsbasert amerikansk veiledningsprogram til foreldre (Hoffman, Marvin & Cooper, 2006). Det bygger på tilknytningsteorier og barns behov for en sikker base og trygg havn. Programmet er spesielt tilegnet foreldre med små barn, men er til tross for det

---

¹ En situasjon der en eller begge parter prøver å dra en tredjepart inn på sin side i konflikten, i dette tilfellet der barn havner i allianse med den ene forelder mot den andre forelder

² ”Fortsatt foreldre” er utviklet ved Modum Bad

³ Vanlig men vondt” er utviklet av Nina Sletten og Toby Tørresen

godt egnet til veiledning av foreldre med større barn og til terapi med par i deres relasjon. Det er det samme båndet for trygg tilknytning som gjelder for alle uansett alder.

3.2.1 Rettsapparatet

Undersøkelser viser at flere og flere konfliktsaker havner i rettsapparatet. Dette anses å være siste utvei, og det er belastende for barn å være delaktig i foreldrenes konflikter. Sakkyndige skal gjerne inn og gjøre sine vurderinger, og barna blir i større grad involvert.

På midten av 1990-tallet ble omtrent 1200 barnefordelingssaker behandlet i domstolene hvert år (Thuen, 2004). Det er ingen grunn til å anta at antall barnefordelingssaker for domstolene synker med årene. Dette antallet betraktes bare som toppen av isfjellet da langt de fleste strever med konflikter uten noen gang å komme så langt som til domstolene.

4 TIDLIGERE FORSKNING PÅ FORELDREKONFLIKT OG PSYKISKE HELSEUTFORDRINGER HOS FORELDRE OG BARN

Forskning innen familie og familieproblematikk er et stort og omspennende felt både internasjonalt og skandinavisk. Både innen helse, politikk og samfunnsutvikling er dette viktige forskningsfelt. Økning av samlivsbrudd i hele den vestlige verden skaper nye utfordringer for samfunnet og ikke minst for dem det gjelder, - foreldre og barn.

Det har internasjonalt vært forsket svært mye på skilsmisse og konsekvenser dette har for barn. To viktige metastudier innen denne forskningen er Amato & Keith (1991) og Amato (2001). Disse har gjort oppsummeringer rundt skilsmissecforskning. Studiene inkluderer også forskning på foreldrekonflikt og psykososiale problemer hos barn og ungdom. Av norsk forskning etter år 2000 som omhandler skilsmisse og barn og unges konsekvenser av skilsmisse kan nevnes viktige studier som Størksen, Røysamb, Moum & Tambs (2005), Størksen, Røysamb, Holmen & Tambs (2006), Nævdal & Thuen (2004) og Gulbrandsen (2013). I tillegg er det utgitt flere norske rapporter fra Folkehelseinstituttet (Nilsen, Skipstein & Gustavson, 2012, Helland & Borren, 2015, Borren & Helland, 2013) som belyser problematikken på en utfyllende måte og som oppsummerer ulike studier innen disse temaene.

Høykonflikt mellom foreldre defineres som tilstander der foreldre ikke klarer å komme til enighet om samarbeid og barnefordeling. Konflikten har pågått over lang tid, gjerne over år, og har fått konsekvenser for barna. Mekling ved samlivsbrudd har ikke ført fram, og i mange

tilfeller har de vært innoim rettsvesenet. Folkehelseinstituttet har gitt ut en rapport som omhandler identifisering av konfliktnivåer, kjennetegn og risikofaktorer. De finner at kjennetegn er bebreidelser, fiendtlighet og manglende evne til å ta ansvar (Helland & Borren, 2015). Konflikt defineres som uforenlige forskjeller mellom mennesker som er avhengige av hverandre, og der det uforenlige og truende i forhold til egne behov skaper spenninger og følelser fordi en av partene bruker makt for å påvirke situasjonen til egen fordel (Ekeland, 2004). Til sammen beskriver han flere viktige forutsetninger for å være innenfor definisjonen konflikt. Der er forskjell mellom partene som oppleves urimelig eller truende, og partene er avhengige av hverandre på en problematisk måte. Maktfordelingen er ujevn og interesser og behov fører til spenninger av følelsesmessig art. En undersøkelse fra 2004 viser at 15% hadde stor grad av konflikt 6 år etter bruddet (Thuen, 2004). Rapporten til Helland & Borren (2015) antyder derfor at andelen høykonfliktpar i mekling etter brudd ligger et sted mellom 12% og 25%. Rapporten fra Folkehelseinstituttet oppsummerer at høykonfliktpar er forskjellige fra andre par ved at konfliktene er knyttet til de fleste temaer i livet, er fastlåste og fiendtlige og at de dermed er kroniske og personorienterte. Den viser også at den part som innen parrelasjonen har utøvd vold og mishandling oftere tar med seg ønske om å ydmyke og straffe den andre i barnefordelingsspørsmålet etter bruddet. Sentrale kjennetegn på høykonflikt er destruktiv konfliktadferd i forhold til taktisk adferd, samt destruktive emosjoner og attribusjoner. Gulbrandsen (2013) har i sin undersøkelse funnet kjennetegn ved høykonflikt som synes å gå igjen. Dialogen mellom partene er preget av kaos og avbrytelser med stadige fokusskifter. Det emosjonelle trykket er høyt og preget av mistillit og skjulte motiv. Gulbrandsen undersøkte også i hvilken grad anerkjennelse fant sted. Ho kom til at dette var fraværende, dialogen var preget av angrep og forsvar. Fokusskifte og mistillit viste seg også i utøvelse av sarkasme og usakligheter. I tillegg var gjerne begge parter bekymret for den andres omsorgsevne. Foreldrene klarte heller ikke å forholde seg til barnas utspill og initiativ uten å fortolke det negativt og inn i konflikten.

Helland & Borren (2015) ser på risikofaktorer som går igjen hos par med høyt konfliktnivå, og de ser på sårbarhet og negative erfaringer fra foreldrenes oppvekst. De fant i flere av artiklene ting som tydet på at barn utsatt for aggresjon hadde større tilbøyelighet til aggresjon i eget voksent parforhold. Foreldre som vanskelig klarte å regulere sine emosjoner var også dårligere på oppdragerferdigheter. Dersom foreldre derimot hadde bedre innsikt i egne representasjoner var de bedre på samarbeid og til ikke å involvere barna i uoverensstemmelser. Helland & Borren (2015) studerte også sosioøkonomiske forhold som

kan øke konfliktnivået. Her viste økonomiske vansker, forhold knyttet til barn og foreldreskap samt etnisitet å være viktige faktorer. Problematisk atferd hos barn ble sett på som en risiko for konflikt. Tilknytning og tilknytningsstiler var viktig for hvordan foreldre klarte å håndtere konflikter. Deres undersøkelser viste at utrygg og avvisende tilknytningsstil oftere var forbundet med aggresjon og fiendtlighet.

Rapporten (Helland & Borren, 2015) oppsummerer at tendens til høykonflikt også har å gjøre med personlighetsstil og tilknytning. Fravær av anerkjennelse, økt forekomst av krenkelse og trakassering synes å være vedvarende hos foreldre i høykonflikt. Konfliktene er intense, har en tendens til triangulering mellom partene og terapeut/mekler eller mellom partene og barn. Rapporten konkluderer med at det trengs mer forskning på høykonflikt, de skadelige effektene og det faktum at barn eksponeres for dette.

Thuen (2004) peker på at i konflikter forsøker ofte mor å legge en begrensning av fars tilgang til barna. Mor har oftere hatt hovedomsorg eller barnas faste bosted, og dette gir henne mer makt dersom far ikke går rettens vei for å skaffe mer samvær. Thuens studie "Livet etter skilsmissen" viser at det er en stor gruppe som ikke klarer å samarbeide også flere år etter bruddet.

4.1 Konflikters innvirkning på psykisk helse hos foreldre

Samlivsbrudd fører gjerne med seg en kortere eller lengre periode med psykiske belastninger. Norske undersøkelser av forekomst av angst og depresjon hos voksne viser at 10% av mennene og 20% av kvinnene har symptomer over hva som regnes normalt (Thuen, 2004). Andre land kan vise tilsvarende tall. Thuen angir at kvinner kanskje er mer bevisst symptomene, har lettere for å snakke om dem, men at det ikke sier noe om at kvinner har dårligere helse enn menn. Hos deltidsforeldre er tallene enda høyere, og det viser til at problematikken er langt vanligere i en slik livssituasjon enn ellers. Nesten halvparten de som ikke er tilfreds med samværsordningen oppgir psykiske problemer, og ved lite feriesamvær med barn beskrives problemene som enda høyere. Thuens studie viser også en sammenheng mellom konflikter og psykiske problemer, og at en ny partner fører til bedre psykisk helse enn det å forbli aleine (Thuen, 2004). Undersøkelsen viser altså en tydelig tendens til at konflikter, begrenset samvær, savn og bekymringer er en vesens faktor for hvordan deltidsforeldre opplever sin psykiske helse. De med en positiv attribusjonsstil opplever bare i et fåtall psykiske problemer, mens det hos de med overveiende negativ attribusjonsstil finnes psykiske problemer hos godt over halvparten. Dette viser at ved hjelp av terapi er det muligheter for å lære seg andre måter å møte skuffelser og nederlag, endre tankemønster og finne mer positive

måter å forklare hendelser på. Thuens (2004) undersøkelser bekrefter andre forskeres undersøkelser (Eriksen, Natvig & Brusgaard, 1999; Kitson, 1992) og sier at hos en stor andel fører skilsmisse til sykefravær over kortere eller lengre tid. Mange har gått eller går i terapi etter samlivsbrudd. Foreldrekonflikt er slik en ikke ubetydelig årsak ved psykiske vansker hos menn og kvinner etter samlivsbrudd og i livet som deltidsforeldre.

4.2 Konflikters innvirkning som risikofaktor for barn og unges psykiske helse

I Folkehelseinstituttets rapport (Borren & Helland, 2013) som ser på intervensjoner for å dempe foreldrekonflikt beskrives barns atferdsvansker, skoleproblemer, stress og usikkerhet gjerne å henge sammen med hyppige konflikter. Åpne konflikter med barna som vitner har størst negativ effekt i forhold til risiko for voldelighet, skilsmisseforekomst og psykososial fungering i barnas voksenliv (Buehler et al., 1997). Stressnivået hos barn er dokumentert lavere der det er høyere grad av konfliktløsning hos foreldre. Konflikters konsekvenser for barn forklares ved at barn lærer uheldige konfliktløsningsstrategier og dermed kan utvikle aggressiv eller unnvikende atferd på grunn av manglende trygghetsfølelse.

En rapport fra Folkehelseinstituttet (Nilsen et al., 2012) konkluderer med mange negative konsekvenser for barna når foreldrene har åpne konflikter. Barna kan være høyt fysiologisk aktivert og preget av skyldfølelse. I tillegg kan foreldrene være redusert i deres evne til ivaretagelse av barnet. Rapporten finner resultater fra norske og utenlandske studier som tilsier at barn og ungdom har høyere forekomst av depresjon, angst og aggresjon, lav selvtillit og selvskadning der det foreligger foreldrekonflikt.

Størksen et al. (2005) viser i sin norske undersøkelse til at ungdom etter foreldres skilsmisse i en fireårs periode midt i ungdommen har mer angst og depresjon, lavere selvbilde og skoleproblemer enn andre ungdommer. Dette var delvis målt opp mot fars fravær. Studier denne masteroppgaven seinere presenterer refererer til de samme funnene (Wadsby & Svedin, 1994; Buchanan, Maccoby & Dornbusch., 1991; Rød, Ekeland & Thuen, 2008). Symptomene på angst og depresjon øker med alderen i ungdomsårene og jenter er mer utsatt enn gutter (Størksen et al., 2006). Undersøkelsen viser også at symptomene kan ligge latent over tid og dermed ikke dukke opp før etter flere år.

5 SENTRALE TEORETISKE PERSPEKTIV

I det følgende vil de teoretiske begrepene anerkjennelse og tilknytning bli beskrevet. Jeg vil gjøre meg nytte av litteratur fra opprinnelige filosofer, men jeg vil også bruke teoretikere og forfattere fra nyere tids litteratur når jeg går inn på betydning og sammenheng mellom de ulike begreper.

5.1 Anerkjennelse

Den tyske filosofen Georg W. F. Hegel (1770-1831) og hans tolkninger av anerkjennelse ligger til grunn for mange andres tenkning rundt menneskelige grunnleggende behov. Den tyske sosial og moralfilosofen Axel Honneth (1949-) er først og fremst kjent for sin anerkjennelsesteori. Han fortolker Hegels tekster og deler anerkjennelse i tre ulike former, anerkjennelse innen emosjonelle, hengivne kjærlighetsrelasjoner, rettslig anerkjennelse og anerkjennelse i fellesskapet eller samfunnet (Honneth, 2008).

Honneth beskriver kjærlighetsrelasjoner som alle nære relasjoner med følelsesmessige sterke bindinger. Dette gjelder ikke bare i parforhold, men også i det affektive forholdet mellom foreldre og barn. En slik foreldre-barn relasjon vil bekrefte de naturbehov som finnes i relasjonen, og dermed vil partene virke anerkjennende på hverandre som behovsvesener. Anerkjennelse av hverandre i en slik relasjon skaper tilknytning dersom behov og affekter møtes med affektiv tilslutning eller oppmuntring (Honneth, 2008).

5.1.1 Anerkjennelse og Intersubjektivitet.

Selvbevisstheten eksisterer i det den forholder seg til noe utenfor seg selv (Hegel, 1994). På denne måten vil "en selv" og "den annen" være seg bevisst sin ulikhet og de anerkjenner hverandre som gjensidig anerkjennende. Intersubjektivitet og felles erkjennelse oppstår dermed når begge parter erkjenner seg selv i den andre (Honneth, 2008). Han tolker dette slik at anerkjennelsesrelasjonen bare kan oppstå dersom en anerkjenner en interaksjonspartner som den er, og slik igjen opplever seg selv som anerkjent.

Intersubjektivitet viser til hvordan to subjekter deler en affektiv opplevelse (Schibbye, 2004). Begge parter må ha evnen til å bevege seg ut av egen opplevelse, inn i den andres opplevelse og erkjenne at den andre har et annet synspunkt og senter for opplevelse enn en selv (Stern, 1993). Dersom anerkjennelse skal kunne føre til bevegelse og endring mellom mennesker må begge parter framstå og oppfatte seg som subjekter. Slik kan intersubjektiv deling skje, noe

som er svært viktig mellom foreldre og barn. Det er på denne måten barnet utvikler sitt eget selv. Intersubjektiv deling er derfor viktig, muliggjør barnets utvikling av egne strukturer og skaper et trygt og godt forhold til signifikante andre, slik som foreldre eller søsken (Schibbye, 2004). Viktig for menneskelig individualitet er at begge parter i en relasjon har følelsesmessige behov som trenger å bli anerkjent (Honneth, 2008).

5.1.2 Lytting, forståelse og bekreftelse

Anerkjennelse kan også bety ”å se noe om igjen”, å gjenkjenne eller se noe på nytt. Det innebærer en evne til å lytte, forstå og bekrefte (Schibbye, 2004). Det innebærer også å ta den andres perspektiv, fange opp den andres bevissthet og gi den til bake som anerkjent (Honneth, 2008).

Ved lytting søker man bak ordene, ser etter mening, er undrende, bekreftende, uten forutinntatthet og med åpenhet for nye beretninger. I relasjonen foreldre-barn toner foreldre seg inn på barnets emosjoner og affekter, speiler disse og deler intersubjektive opplevelser (Schibbye, 2004). Å lytte vil også si å være sammen med en annen på en slik måte at vedkommende opplever seg autentisk, altså at den får være den person den opplever seg som, og som den ønsker å være (Andersen, 2006).

Forståelse handler om å bli møtt på uttrykte behov. Barnets oppnådde forståelse i møte med foreldre er en kontinuerlig bevegelse mellom helhet og del og tilbake til helhet. I et samspill mellom to parter er intersubjektivitet og deling av affekter viktig. Da utvikles bevissthet og opplevelse, og det læres å skille, integrere og få et forhold til følelser (Honneth, 2008; Schibbye, 2004; Stern, 1993).

Kongruens i relasjonen vil si at de indre følelser samsvarer med uttrykte følelser. På denne måten kan barnet lære å skille egne følelser fra foreldrenes følelser (Schibbye, 2004). Forståelse i et relasjonelt samspill er slik en viktig faktor i motsetningen mellom selvstendighet og tilknytning. Anerkjennelse oppnås når forståelsen er tilstede, når barnet kan speiles og ta tilbake følelsene som sine, men som endret. I gjensidig anerkjennelse vil dermed forståelse også kunne bidra til å bevege det fastlåste i relasjonen (Honneth, 2008).

5.1.3 Anerkjennelse, konflikt og krenkelse

Hegel var i sine teorier opptatt av selvbevissthetens anerkjennelse som selvstendig og uselvstendig, og han bruker begrepene herre og trell i sin måte å vise til de to bevissthetenes kamp på liv og død (Hegel, 1994). Partene holdes fast i et destruktivt mønster som er preget av en subjekt-objekt anerkjennelse. Anerkjennelse hos Hegel er ofte knyttet til konflikter og der endring ikke kan forefinne fordi gjensidig anerkjennelse ikke finnes (Honneth, 2008;

Schibbye, 2004). Angst holder partene i en gjentakelse som hindrer dem i å finne nye løsninger.

Konflikters mål å bevise egen persons integritet, opprettholde "ære" og identifisere seg med seg selv gjennom anerkjennelse fra den andre part. Intersubjektivitet er fraværende i konflikt da forholdet blir ulikt, og bruk av makt fører til at anerkjennelsen uteblir (Honneth, 2008). Gjenvinning av intersubjektiv bekreftet forståelse kan derfor kun oppstå ved gjengjeldelse av det en selv har blitt utsatt for.

Honneth (2008) sier at dersom individet ikke blir anerkjent, ikke får følelsesmessig støtte eller kognitiv og sosial aktelse kan det føre til fravær av både grunnleggende utvikling og positivt forhold til seg selv.

Parforhold og intime relasjoner er relasjoner av primær karakter som består av sterke følelsesmessige bånd, og det er en type kjærlighetsforhold der anerkjennelse er viktig. I nyere litteratur om parrelasjoner og anerkjennelsens betydning er Sue Johnsons betraktninger om emosjonell tilknytning verdifull (Johnson, 2012). Der beskrives emosjonell respons som nøkkelen til livslang kjærlighet og fravær av denne responsen bidrar til kjærlighetens død. Når mennesker blir såret eller krenket av den nærmeste definerer Johnson dette som et relasjonstraume, en blir forlatt og forrådt. Dette er viktig i forhold til gjenopprettelse av ære og anerkjennelse (Honneth, 2008).

5.2 Tilknytning

Tilknytningsteorien forbindes i stor grad med John Bowlby, britisk barnepsykiater og psykoanalytiker født 1907. Han utviklet sin teori om tilknytningens betydning for mennesket og var opptatt av barns tilknytning til en trygg voksen omsorgsgiver. Med tilknytning mener Bowlby det emosjonelle båndet barnet har til sin omsorgsgiver og som er et viktig fundamentet for barnets psykologiske utvikling (Bowlby, 2001). Bowlby arbeidet med begrepet separasjonsangst gjennom gjentakende studier av barn separert fra sine foreldre over kortere eller lengre tidsrom.

5.2.1 Tilknytning og nære emosjonelle bånd

Tilknytningsteorien betrakter de nære emosjonelle bånd som grunnleggende i et menneskes natur. Fra fødselen av er båndene rettet mot foreldre eller nær omsorgsgiver med mål om trygghet, trøst og støtte. Tilknytning handler ikke om tilfredsstillelse av grunnleggende behov, men om et sterkt emosjonelt bånd fra vugge til grav som har avgjørende betydning for personlighetsutvikling (Bowlby, 2001). Tilknytningsteorien er en videreutvikling av

objektrelasjons-teorien som handler om å at god selvfølelse gir evner til å forholde seg til andre menneskers både gode og mindre gode sider. Mennesker med dårlige objektrelasjoner har lett for å definere andre enten som gode eller dårlige objekter.

5.2.2 Tilknytningsatferd

Barnet utvikler helt fra fødselen et eget atferdsmønster, og det opprettholder tett kontakt med et annet menneske som oppfattes å være bedre i stand til å klare seg. Fra starten er atferdsmønsteret betinget av elementer som smerte, trøtthet, trygghet og nærhet til morsfiguren (Bowlby, 2001).

Tilknytningsatferd er tilstede gjennom hele livet, men er mest iøynefallende i tidlig barndom. Respons på tilknytningsatferd gir trygghet der den andre er tilgjengelig og klar til å reagere (Bowlby, 2001). Styrken på tilknytningsatferd avhenger av båndet mellom de to individer. Et godt forhold kan preges av glede og trygghet, mens i et truet forhold vises sinne, angst og sjalusi. Sorg og depresjon preger et forhold som har gått i stykker.

5.2.3 Barnets selvutvikling

Sterns utviklingspsykologiske perspektiv (1993) beskriver stadier i barnets selvutvikling. Barnet går gjennom stadier fra en *gryende selvformelse (0-2 mnd)*, videre til utvikling av *kjerneselve* (2-6 mnd), gjennom *det subjektive selvet (7-15 mnd)*, og i andre leveår utvikler barnet et *verbalt selv*. Det får da et nytt kommunikasjonsmiddel som i større grad styrer utvikling av selv-andre relasjonen. Dette skaper nye meningsdannelser og gir plass til barnets opplevelse av seg selv som et selvstendig meningsberettiget individ. Barnet organiserer seg inn i historier, og deres opplevelse av sammenheng avhenger slik av hvordan de blir møtt, og i hvilken grad den voksne klarer å tone seg inn på barnets opplevelser, dele dem og gi dem mening (Stern, 1993).

5.2.4 Tilknytningsstiler

En av Bowlbys viktige samarbeidspartnere var Mary Ainsworth som fra 1950-årene og framover gjorde viktige empiriske undersøkelser ved systematisk observasjon av tilknytningsatferd mellom mor og barn. Ho identifiserte tre ulike tilknytningsstiler. De vil bare kort bli omtalt da tilknytning er en viktig problemstilling ved skilsmisse og foreldrekonflikt.

Ved *trygg tilknytning* opplever barnet forutsigbarhet, fysisk og emosjonelt. Det vet at omsorgspersonen responderer og deltar i samspill. Barnet er også trygg på at det kan vise nærhet og avstand på en naturlig måte. Det er ikke klamrende og det er ikke avvisende. Dette

barnet viser sunne reaksjoner på adskillelse, det har evne til å knytte personlige relasjoner, har empati og god emosjonsregulering (Bowlby, 2001; Ainsworth, 1978; Kvello, 2011). *Utrygg tilknytning* deles gjerne i to, unnvikende (A) og klamrende (C). Barnet preges da av at det ikke er sikker på at dets foreldre er til rådighet, og barnet kan derfor bli unnvikende og engstelig eller klamrende og oppmerksomhetskrevene.

Bowlby (2001) var opptatt av unntak fra disse tre tilknytningsmønstrene. Noen barn opptrådte desorienterte eller desorganiserte og han kalte dette for tilknytningsstil D. Dette ble koblet mot barn som har vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt, blitt mishandlet eller utsatt for overgrep (Cyr, Euser, Bakermans-kranenburg & Van Ijzendoorn, 2010). Barn vil gjerne forsøke å unngå omsorgspersonen når de er stresset eller er i faktisk behov for omsorg (Main & Solomon, 1986). Frykt driver deres motstridende signaler (Kvello, 2011). Hans erfaringer er at voksne med denne tilknytningsstilen kan inneha påfallende, urealistiske oppfatninger, at de oftere mangler en sammenheng i sine fortellinger og preges av emosjonelle skiftninger i sine framstillinger. Ut fra dette ser man hvordan foreldre med denne tilknytningsstilen kan virke skremmende og usammenhengende på sine barn.

5.2.5 Foreldreskap som en sikker base

Bowlby (2001) var opptatt av at foreldreskap har noen felles atferdsmønstre med biologiske røtter. Dette kaller han foreldreatferd. Foreldreatferd påvirkes av sterke emosjoner og endres etter som barnet vokser til. Foreldreatferd er forskjellig fra individ til individ og påvirkes blant annet av egne barndomsopplevelser, ungdomsopplevelser og opplevelser i voksen alder. Foreldreatferd påvirkes også av hvordan foreldres egne foreldre har utøvd sin foreldrerolle, i hvilken grad de har vært emosjonelt tilgjengelige, vært kommunikative og selv vist tilknytningsatferd (Bowlby, 2001).

Bowlby vektlegger et sentralt begrep innen foreldreskap som handler om å etablere tidlig tilknytning og en "sikker base" (Ainsworth, 1978) for barna.

5.2.6 Samspillmodeller som vedvarer

Bowlby peker på at dersom relasjonen mellom barn og foreldre er trygg fra starten har det større tilbøyelighet til å vedvare. Barn som utvikler seg trygt og selvstendig har derfor hatt foreldre som har vært oppmerksomme og som har støttet barnet. De samme mønstrene er viktige for hvordan voksne mestrer relasjoner og nære bånd (Johnson, 2012). Smerte i et parforhold handler ofte om at partene ikke lenger klarer å forholde seg til hverandre som subjekter. Feil og mangler hos den andre blir det viktige, eget bidrag blir mindre vesentlig og

paret krangler om konkrete, ytre og gjerne praktiske emner. Innerst inne handler det om det store spørsmålene som Sue Johnson (2012) stiller: *Er du her for meg? Kan jeg stole på deg i nødens stund? Trenger du meg slik jeg trenger deg?*

Uvisshet og angst skyver partene i usikkerhet, de mangler emosjonell respons, samspeillet låser seg, og det handler mest om overlevelse (Schibbye, 2004). Dette minner om Hegles beskrivelser av herre-trell forholdet der bevegelse er truende og tryggheten kun finner sted i det fastlåste (Hegel, 1994).

Bowlby konkluderer at tilknytningsmønsteret som barn utvikler i tidlige år er så stabile at de blir med langt inn i voksenlivet og påvirker relasjoner mellom partnere (Bowlby, 2001).

6 METODE

En litteraturstudie har den fordel at den kan presentere et bredt utvalg av litteratur omkring et valgt tema. Det kan stilles åpnere spørsmål enn i andre studier, og med ønske om å få fram mønster og mulige sammenhenger. Signifikante konklusjoner kreves derimot ikke, men at drøfting av materialet kan gi en bredere forståelse over et tema. En mulig svakhet med denne metoden kan være at forskeren kun gjennomgår arbeid og funn som andre forskere har kommet til (Baumeister & Leary, 1997). Derfor må det inkluderte materialet i en litteraturstudie gjennomgås med tanke på kontroll for metodisk kvalitet. I denne litteraturstudien er det valgt to teoretiske perspektiver som skal gå som en rød tråd gjennom oppgaven. Problemstillingen blir belyst av tidligere forskning. Det utvalgte forskningsmaterialet er ment å gi utvidet kunnskap innenfor emnet som belyses.

Målet med studien er å innhente mer kunnskap om foreldrekonflikt og dets innvirkning på barn og unges hverdag. Studien skal belyse problemstillingen fra ulike sider. Samtidig er det også et mål å studere hvordan en best mulig kan hjelpe foreldre i konflikt til å ta ansvar i denne situasjonen og dermed dempe konflikten.

Derfor har jeg også i mine litteratursøk å valgt ut både kvantitative og kvalitative studier som skal bidra til å beskrive, tolke og skape forståelse for foreldrekonflikters innvirkning på barn.

6.1 Inklusjons og eksklusjonskriterier

I prosessen med litteratursøk og arbeid med teori har inklusjonskriterier og eksklusjonskriterier vært gjenstand for vurdering og revurdering. Dette har vært en del av min prosess, men noe har likevel stått fast. Inkludert materiale skal inneholde barnas beskrivelser av opplevelser eller erfaringer. Studier som ikke innehar barneperspektivet, men har fokus på konfliktløsning uten å behandle barnas erfaringer og opplevelser er heller ikke tatt med.

Noen av studiene har i tillegg intervjuer med foreldre, og disse intervjuene er da i analyseprosessen i studien holdt opp mot intervjuene med barna.

De sosioøkonomiske forhold i forskningsmaterialet skal være sammenlignbare med norske forhold. Litteratur skal være norsk, skandinavisk eller engelskspråklig. Materialet skal omhandle barn som bor eller har bodd med foreldre i konflikt. I denne studien bruker jeg innimellom begrepet høykonflikt. Det betegner at foreldre har hatt høyere konfliktnivå enn det som må regnes som normalt, at det kan ha pågått over år og at barna er preget av situasjonen. Vanlige periodevise konflikter eller uenigheter mellom foreldre er ikke en del av dette materialet. Andre temaer som rus, vold eller alvorlige psykiske lidelser hos foreldre er ikke tatt med.

Barna skal bo sammen med minst en av foreldrene, og jeg har slik ikke vurdert materiale som omhandler barn plassert i andre familieforhold, slik som fosterhjem.

Litteraturmaterialet er både kvalitativt og kvantitativt, og noe er en blanding av kvalitative intervjuer og kvantitative data på bakgrunn av intervju.

Innlemmede studier i presentasjonen skal ikke være eldre enn fra 1990.

6.2 Søkeprosedyre

Litteratursøkene før inklusjon av artikler er beskrevet under. Dette var en omfattende prosess der jeg fulgte retningslinjer for systematiske søk i tillegg til manuelle søk.

I utgangspunktet var tanken å gjøre en ren kvalitativ studie der barns opplevelser og erfaringer ble beskrevet, men funn fra litteratursøk ble så begrenset at jeg også innlemmet kvantitative studier.

Det ble gjort systematiske biblioteksøk i databasene OvidSP (MEDLINE(R) og PsycINFO) og SveMed+.

Underveis i arbeidet med litteratursøk har jeg fått hjelp fra medisinsk faglig bibliotek ved Sørlandet Sykehus, Kristiansand. Dette var svært nyttig for meg i forhold til å bli klar over hvilke søkeord som burde brukes, kombinasjon av disse og hvordan begrense søkene best mulig uten å miste viktige funn.

Under litteratursøk ble det brukt engelske søkeord i tillegg til at det i SveMed+ ble brukt et norsk søkeord. Dette siste søkeordet på norsk (skilsmisse) førte ikke til flere treff.

Tabell 1. Oversikt over søkeord.

Family therapy	
Parental conflict	
Parent-child relations	
Divorce	Skilsmisse
Attachment behavior	
Childrens experiences	

Under litteratursøk ble det startet med å kombinere søkene fra toppen av tabellen og nedover. Søkeordene ble koblet sammen på ulik vis i løpet av prosessen. Mange kombinasjoner førte til få eller ingen treff. Færre kombinasjoner viste seg derfor bedre å møte målet for mine søk. Søkeordene ble kombinert ved hjelp av "AND" og "OR", men der jeg kombinerte søkeordene parental conflict, parent-child relations og divorce ved hjelp av "AND " fikk jeg tilstrekkelig antall treff til å gjøre en grovsortering av artiklene.

6.3 Utvelgelsesprosedyre

Etter endt søk i Ovid MEDLINE(R) og PsycINFO stod jeg tilbake med 24 artikler der jeg leste sammendragene. Etter søk i SveMed+ stod jeg tilbake med 5 artikler og lesing av sammendrag. Mye av det aktuelle materialet viste seg å handle om meklingsprosesser. Mange artikler handlet også om prosesser i domstolene. Disse ble vurdert som uaktuelle da de handlet mest om problemstillinger rundt foreldre. Selv om jeg gjorde begrensninger opp mot kvalitative studier viste det seg ved lesing av sammendrag at langt de fleste studier var kvantitative. Noen av artiklene ble ekskludert på grunn av alder, andre fordi de handlet om foreldrekonflikten uten å ha et utpreget barneperspektiv, andre var rettet mot rettsprosesser og barnefordeling. Atter andre beskrev fysisk helse, atferdsproblemer eller ungdoms og studenters egne utfordringer i romantisk involvering.

I tillegg har jeg foretatt manuelle søk i Oria med friere bruk av søkeord samt forfulgt referanser og dermed funnet aktuell litteratur etter "snøball-effekten" (Polit & Beck, 2014).

En figuroversikt over systematiske og manuelle søk, antall treff, antall artikler ekskludert og inkludert etter systematiske søk, samt antall inkludert etter manuelle søk finnes i vedlegg 1.

Fire av de inkluderte artiklene kommer alle fra fagfelle-vurderte tidsskrift. I tillegg har det vært gjennomført kvalitetssjekk av de kvalitative artiklene ved hjelp av Critical Appraisal

Skills Programme (CASP), se vedlegg 2. Dette er en måte å vurdere styrker og svakheter ved materialet og slik avgjøre om det kan inkluderes i studien. CASP-analysen skal skille vitenskapelige artikler fra ikke vitenskapelige. Imidlertid er det ikke krav til å gjennomføre denne analysen på litteratur brukt i teori eller ved gjennomgang av tidligere forskning (Aveyard, 2010). Utført analyse tilkjennega en god nok metode til å svare på forskningsspørsmålene, selv uten innsikt i intervjuguider.

Studien fra Familievernkontoret i Otta var ikke fagfelleurdert ved utgivelse, men inneholder så gode beskrivelser at den er valgt tatt med. Den er noe svak i sin metodebeskrivelse, og etter direkte kontakt med forfatter via mail har viktige spørsmål blitt besvart. CASP-analyse førte til at den likevel ble innlemmet. Studien forteller ikke om antallet informanter, så dette ble også opplyst via mail. Samtalene ble videofilmet og slik gjort tilgjengelige for videre analyse. Det er å forstå slik at analysen foregikk som tekstanalyse ved å søke etter meningsbærende elementer. Teori om temaet er godt belyst. Artikkelen er svært relevant i sine beskrivelser, og den er tatt med selv om den vitenskapelige kvaliteten har vært vanskeligere å kontrollere. Den kan derfor ha gitte begrensninger (Aveyard, 2010).

Artikler og fagbøker jeg har jobbet med er brukt som bakgrunnsmateriale ved belysning av teori og forskning. Referanser i min studie er slik også resultat av nyttige og aktuelle funn jeg har gjort på denne måten.

Datainnsamlingen er i hovedsak gjort fra desember-2015 til mars-2016.

6.4 Analyseprosedyre

Lesning av artikler har tatt tid. Først leste jeg gjennom for å få et innblikk i formål og funn i hver artikkel. De ble deretter lest på nytt flere ganger. Jeg har deretter skrevet et sammendrag av hver av artiklene, beskrevet forskningsspørsmålene og formålet med studiene. Metode utvalg og hovedfunn er også beskrevet. Analyseprosessen har foregått ved at jeg har gjort stikkordnotater i margen, og deretter lest meg fram til tema som synes viktige. Slik har analyseprosessen videre gått ut på å finne fram til ord og betegnelser som beskriver opplevelser eller hendelser. Ord og betegnelser er kodet (Aveyard, 2010) og samlet rundt fire hovedemner som er viktige for mitt forskningsspørsmål. Dernest har hvert hovedemne blitt analysert etter meningsinnhold i de ulike kodene, og nye grupper av tema er satt sammen. Hovedtemaene er negativ påvirkning på emosjonelt klima, følelser, involvering i konflikt og relasjoners positive betydning. Det er gjort sammenstilling av alle kategoriene under presentasjon av viktige funn materialet, se vedlegg 4.

Artiklene har ulik vinkling inn mot de samme temaer, og alle artiklene svarer ikke på de samme spørsmålene. Totalt sett inneholder de likevel meningsbærende beskrivelser av barns opplevelser og erfaringer med foreldre i konflikt.

I det kvalitative materiale har jeg sett etter meningsbærende elementer, ord og følelsesuttrykk som barn har meddelt og slik søkt å fortette og fortolke dem (Kvale & Brinkmann, 2012).

I det kvantitative materialet har jeg studert hvilke variabler som er målt opp mot hverandre og slik hentet ut det materiale om beskriver den problemstillingen jeg arbeider med. De kvantitative dataene er dermed brakt inn i rammen for kvalitative meningsanalyse. En slik kvalitativ analyse er gjort hermeneutisk, som teksttolkning. Hermeneutisk teksttolkning kan forstås som skillet mellom virkeligheten slik den er i seg selv og virkeligheten slik den enkelte tolker den (Hårtveit & Jensen, 2004), altså slik jeg tolker den i min diskusjon og oppsummering.

For å kunne gjøre en litteraturstudie systematisk er det en forutsetning at man finner tilstrekkelig mange studier av vitenskapelig god nok kvalitet til å kunne trekke slutninger eller se tendenser (Forsberg & Wengström, 2013). At et litteraturstudie er vitenskapelig bygger på at det er gjort systematiske søk og at alle relevante studier er inkludert. I tillegg skal kvalitetsbedømming være gjort. Studier som ikke oppfyller kravene til vitenskapelig kvalitet skal dermed ekskluderes.

6.5 Forskningsetiske overveielser

I min studie ser jeg på forskningsresultater fra gjennomførte studier der det allerede er foretatt forskningsetiske overveielser. Det er likevel viktig at jeg ser på den enkelte studie med et kritisk blikk i forhold til dette.

Informantenes samtykke er på plass i alle studiene, og jeg vil kun vise til resultater av studiene uten å gjennomgå intervjuetekster i sin helhet (Kvale & Brinkmann, 2012). Disse er heller ikke gjengitt i materialet, men viktige beskrivelser i form av direkte sitater fra originalkilden kan gjengis for å utdype mening.

Det er foretatt intervjuer av en rekke barn, og det er viktig å være bevisst at de opplysninger informantene gir også kan bidra til å gjøre situasjonen deres verre om det ikke skapes trygghet for dem i etterkant. Noen av studiene opplyser at de gir åpning for at barn som trenger det kan få oppfølging i etterkant av intervjuene. I en studie er samtalene en del av den behandling de får, og det må anses at de slik er ivaretatt.

Familien som system har hatt ulike former opp gjennom historien. Fra gammelt av var storfamilien deltakere i hjelp og veiledning til foreldre. I moderne tid er kjernefamilien mer i

sentrum og ivaretar seg selv. Derfor er det også ulik oppfatning av hvilken innsyn samfunnet og forskere skal ha. Det er derfor også viktig å foreta nøye etiske vurderinger av egen rolle når en på så nært hold får innsyn i en families dynamikk.

Denne studiens forskning er en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ forskning. Metoden kalles integrative review og tillater en kombinasjon av ulike tilnæringsmåter i gjennomgang av litteratur. Det betyr at en mulighet for å oppsummere empirisk og teoretisk litteratur til en mer omfattende forståelse av et fenomen (Whittemore & Knafl, 2005).

Gjennomgått og henvist litteratur i min studie er hentet fra anerkjente vitenskapelige tidsskrifter der fagfellevurdering eller annen kritisk vurdering av benyttet før publisering. All litteratur brukt i denne studien har kildehenvisninger oppført i teksten.

6.6 Egen rolle som forsker

Min egen litteraturstudie vil være preget av den erfaringen jeg har med problemstillingen.

Min utdanning innen sykepleie, seinere systemisk utdanning innen familierapi og til slutt utdanning i klinisk arbeid med par og parkonflikter utfra et emosjonsfokus har bidradd til min forforståelse innen foreldrekonflikt. Ved utvalg av litteratur framkommet etter litteratursøk er det likevel lagt vekt på forfatterens forståelse og tolkning av problemstillingene. En bevisst holdning til min egen bakgrunn og forforståelse skal hjelpe meg i utviklingen av ny kunnskap (Malterud, 2011).

Gjennom mange års arbeid som familierapeut har jeg vært tett på foreldre i alvorlige konflikter. Gjennom disse prosessene har jeg sett og erfart tiltak som kan hjelpe, og jeg har sett og erfart meg selv i tiltak som ikke hjelper. Gjennom forskningsprosessen vil jeg søke ny kunnskap samtidig som all min tidligere erfaring naturlig nok ligger som et bakteppe. Nettopp derfor er et kritisk blikk på forskningen svært viktig. Gjennom prosessen har viktige diskusjoner med mine kollegaer synliggjort nye måter å se problemstillingene på. Det er spesielt viktig når en forsker i eget felt.

Fenomener som anerkjennelse og tilknytning i en dialektisk relasjonsforståelse (Schibbye, 2004) har opptatt min forståelse for samhandling med klienter og er grunnlag for mye av den holdningen jeg innehar til mitt fagfelt.

Jeg vil i min forskning være åpen for at det i dag allerede finnes metoder i bruk som viser seg gode. Kanskje er det måter å møte denne problemstillingen på som vi til dels har forlatt, men som kan trenge å bli tatt fram i lyset igjen. I dette arbeid er jeg også på jakt etter nye vinklinger inn i problemstillingen slik at jeg som medarbeider i "Barn ut av klemma" kan

bidra med faglig gode innspill. Min forståelse av anerkjennelse og tilknytningens betydning for barn og voksne vil være med meg i arbeid med analyse og diskusjon.

Flere av studiene inneholder mye mer data enn jeg har vektlagt, og jeg ser at mitt forskningsspørsmål har betydning for hvilke funn i studiene jeg vektlegger.

6.7 Reliabilitet

Jeg har gjennom mitt arbeid med litteraturen tilstrebet at materialet jeg bruker skal være så pålitelig som mulig. Derfor har jeg også sjekket ut tidsskrifter eller fagbøker som teori og forskning kommer fra. Inkluderte studier er hentet både fra norske og større internasjonale tidsskrifter. I tillegg er inkludert materiale fagfellevurdert eller vurdert utfra CASP.

Spesielt det engelskfaglige materialet har det vært brukt en del tid på da språket i seg selv gir utfordringer i form av eksakt forståelse av spesifikke ord og vendinger. Det har vært viktig for meg å sikre at jeg får med meg hva forfatterne virkelig mener, og hva som ligger i de gjengitte direkte sitater. Et viktig element i oversettelser fra engelsk er om jeg har klart å finne korrekt betydning av ord i den kontekst de står. Jeg er klar over at det kan påvirke mine analyser, og jeg har derfor arbeidet nøye med ords ulike betydninger inntil jeg mener å ha funnet den mest korrekte oversettelse. Også norske ord og vendinger kan ha ulik betydning, og jeg må være åpen for flerfoldigheten i disse slik at mine tolkninger blir pålitelige.

Jeg må gå ut fra at datamaterialet i de kvantitative studiene er behandlet riktig, og jeg må gå ut fra at tolkning og transkripsjoners pålitelighet er oppfylt i de kvalitative studiene.

6.8 Validitet

Materialet jeg velger er lite, men målet mitt er likevel at det skal gi meg et grunnlag videre for min diskusjon over temaet. Det er i den sammenheng viktig at jeg ikke bare tar med meg de funnene som representerer svar på mine problemstillinger, men at jeg også holder fram kritiske framstillinger av de studier jeg bruker.

Det er viktig å ha fokus på om studiene jeg bruker har konklusjoner som sier noe om det de skal undersøke, og om de dermed gir svar og er egnet til å belyse det jeg vil ha fram i mine drøftinger (Kvale & Brinkmann, 2012).

Den kvalitative forskningen legger vekt på fortolkning der det er gått i dybden på et spørsmål. Antallet som har deltatt i et kvalitativt forskningsintervju er gjerne lite. Det er derfor vanskelig å gi noen konklusjoner som kan generaliseres. Ved å kombinere kvalitative og kvantitative studier er målet å få fram både bredde og antall i de spørsmål jeg stiller. Den kvantitative forskningen har store utvalg og kan gi data med signifikante likheter eller

forskjeller (Thagaard, 2004). Kvantitativ forskning får derfor ikke den nærhet til intervjuobjektene som kvalitativ forskning gjør. Informantens perspektiv og opplevelser er vanskeligere å identifisere. Det er to svært ulike forskningsmetoder, både i prosessen og i analysene.

Selv om det er viktig å skille disse metodene mener jeg at de kan brukes i min studie til å underbygge hverandre eller definere forskjeller. Målet er at disse to metodene skal gi mer forståelse for hvordan arbeide videre med foreldrekonflikt som problemstilling i klinisk arbeid.

6.9 Styrker og svakheter ved metoden

Utvelgelsesprosessen i forhold til inkludering av artikler og annet bakgrunnsmateriale byr på både styrker og svakheter. Inkluderte artikler er et utvalg både etter systematisk gjennomgang av litteratursøk, og et utvalg basert på å forfølge referanser og slik finne det jeg eksakt er ute etter. Det har gjennom dette vært viktig å holde fokus på foreldrekonflikt, samtidig som barnas opplevelser og erfaringer er en del av framstillingen. Forskningsmessige metoder er forskjellige i de ulike studiene, men mitt mål er likevel at det skal gi viktig teoretisk kunnskap og tilfang til klinisk arbeid.

Ved ytterligere søk på et bredere materiale kunne jeg fanget opp flere artikler. En utfordring var å finne det materialet som omhandlet barnas uttalelser. Det ble også identifisert få kvalitative studier som beskrev dette på en tilfredsstillende måte. Bare fem artikler er inkludert og presenteres i denne studien. De er forskjellige i sin forskningsmetode, men de bygger alle på barn og ungdoms opplevelse av foreldrenes samlivsbrudd og konflikter. Kanskje hadde jeg fått en tydeligere beskrivelse om jeg hadde funnet flere kvalitative studier, men ut fra mine beslutninger om å koble kvalitativt og kvantitativt materiale har jeg likevel fått fram beskrivelser jeg oppfatter som gode. En fordel med litteraturstudier er at jeg kan stille vide spørsmål og slik fokusere på mønstre og sammenhenger (Baumeister & Leary, 1997).

Tidsperspektivet etter samlivsbrudd eller rettsaker var forskjellig i alle artiklene. I en av artiklene var det unge voksne som ble intervjuet om foreldrenes skilsmisse og erfaringer med å vokse opp i to hjem. Svarene kan påvirkes av det faktum at intervjuene skjer i retrospektiv. Likevel er det spennende informasjon som ligger i de funnene, da disse mer enn de andre studiene beskriver hva som har hatt positiv betydning.

Gjennom prosessen har det vært viktig å se etter barns konfliktopplevelser samtidig som jeg leter etter beskyttende faktorer. For eksempel vites det at ikke alle barn og ungdom med

foreldre i alvorlig konflikt opplever de samme utfordringene. Å finne svar eller antakelser om hvorfor det er slik blir en like viktig faktor som å finne svar på hvorfor barn og ungdommer får alvorlige problemer. På denne måten vil vi også få mer kunnskap om viktige beskyttelsesfaktorer.

7 PRESENTASJON AV ARTIKLER I STUDIEN

Under presenteres de fem artiklene som er inkludert i min litteraturstudie, samt redegjørelse for formål, metode og viktige aktuelle funn i forhold til mitt forskningsspørsmål. Inkluderte artikler er kort presentert i en egen tabell under vedlegg 3.

7.1 Caught between parents: adolescent's experience in divorced homes (Buchanan, Christy M., Maccoby, Eleanor E. & Dornbusch, Sanford M., 1991)

Dette er en kvantitativ studie som undersøker ungdommers opplevelse av å være fanget mellom foreldre i konflikt, variasjoner over ungdommers tilpasning etter skilsmisse samt kjennetegn som forbinder forholdet familie-barn med ungdommers tilpasning.

De stiller derfor spørsmål ved hvilke omstendigheter etter skilsmisse som predikerer ungdommers følelse av å være fanget mellom foreldre, i hvilken grad dette påvirker tilpasning på sikt og om svar på dette kan gi hjelp til å se forbindelse mellom ungdommers tilpasning og andre omstendigheter etter skilsmissen.

Deltakerne ble rekruttert fra familier der foreldre tidligere hadde deltatt i annen studie. 4.5 år etter foreldrenes skilsmisse ble barn mellom 10 og 18 år intervjuet over telefon, og 522 barn og ungdom deltok. Studien vektlegger barnas alder ved skilsmissetidspunktet, kjønn og hvem de bor sammen med av foreldrene.

Både ungdom og bostedsforelder besvarte spørsmål hver for seg. Det ble undersøkt graden av å føle seg fanget, omfang av samvær med samværsforelder, lojalitetskonflikter, opplevelse av nærhet til foreldre, depresjon eller engstelse samt endret negativ atferd. Forelderens ble spurt om sin opplevelse av foreldresamarbeid.

7.1.1 Studiens hovedfunn

Studien viste i motsetning til antatt at eldre ungdommer i større grad følte seg fanget mellom foreldre, jenter følte dette sterkere enn gutter. Dette ble tolket slik at sosial og kognitiv modenhet samt muligheten for å bli fanget i konflikten lettere førte dem dit. Nærhet til den ene eller begge foreldrene ga forskjeller i hvordan føle seg fanget, og det var sammenheng

mellom opplevelse av å være fanget, depresjon, engstelse og atferdsendring. Depresjon, angst og atferdsavvik var økende hos ungdom dersom de følte seg fanget på grunn av foreldrenes konflikt, splid og fiendtlighet.

Der foreldrene samarbeidet viste ungdommen mindre grad av å være fanget, og studien viste der ingen sammenheng opp mot depresjon og atferdsendring.

Samvær hos hver av foreldrene, i hvilken grad de ble brukt som budbærere mellom foreldrene eller i hvilken grad de ble utspurt om den andre forelderens eller det andre hjemmet hadde også betydning.

Funn tydet på at foreldres sensitivitet overfor barnas følelser var knyttet opp mot nærhet og samarbeidsevne hos foreldrene.

Studien konkluderer også med at tilpasningsproblemer oftere forekommer hos ungdommer med foreldre i høykonflikt, og der ungdommen opplever seg fanget i konflikten. Resultatene indikerer dermed at dersom foreldrene skjerner barna er barna også mindre utsatt for tilpasningsproblemer og negativ atferdsendring.

Studien tar høyde for ulike feilkilder i og med at de bare har intervjuet den forelderens barnet bor sammen med. De ser også at det kunne gi andre resultater ved annen intervjuform enn over telefon.

Totalt sett gir studien et godt bilde av ungdommers opplevelse av vansker med tilpasning etter foreldrenes skilsmisse. Den gir også et godt bilde av viktigheten av at foreldre skjerner barna sine for deres konflikter.

7.2 Parental divorce: from the children`s viewpoint (Wadsby, M. & Svedin, C.G., 1994)

Artikkelen oppsummerer en kvantitativ studie som undersøker hva svenske barn to år etter foreldrenes skilsmisse forteller om sine erfaringer og følelser vedrørende hendelsen. Studien tar for seg kjønns og aldersforskjeller i barns uttalelser og sammenligner disse med foreldres erfaringer og forståelser.

110 par og deres barn deltok i intervju. Barna var 7-18 år, og 63 barn ble inkludert. Intervjuenes tema var forholdene rundt selve skilsmissen, informasjon til barna, forutanelser, barnas tanker omkring skilsmissen, skyldfordeling, ønske om gjenforening og bosteds- og samværsordning etter skilsmissen. Foreldre og barn ble stilt samme spørsmål.

Svarene ble analysert inn i 50 kvantifiserbare variabler. Bare signifikante resultater er presentert. I tillegg gjengir artikkelen meningsbærende sitater fra intervjuene med barna. Disse er med og utdyper og gir mer innhold til de kvantitative analysene.

7.2.1 Studiens hovedfunn

Studien viste at det vanligvis var mor som informerte barna om skilsmissen. Halvparten hadde ant den komme, og de minste barna var mindre klar over bruddet, mens de eldste var mer klar over det enn foreldrene trodde. Barna var også mer opptatt av skilsmissen enn det foreldrene trodde, og de ga uttrykk for at de følte det vanskelig også to år etter skilsmissen.

Barna oppga både tristhet, sinne, blandede følelser og lettelse. Studien viser at et fåtall av barna klandret den ene av foreldrene sine, fortrinnsvis den som forlot. Spesielt de eldste barna klandret den ene forelderen. Nesten halvparten hadde snakket om skilsmissen med begge foreldrene, mens et fåtall ikke hadde snakket med noen av foreldrene om hendelsen. De eldste barna hadde gjerne snakket om sine opplevelser med en voksen utenfor familien. Overveiende mange ønsket at foreldrene kunne bo sammen, eller de var ambivalente til om de ønsket det. Et fåtall hadde ikke noe ønske om dette.

Funn viste til varierende grad av hensyntaken til barnas ønsker når spørsmålet om bosted skulle avgjøres. Likevel var de aller fleste fornøyd med bostedssituasjonen, men ønsket å se samværsforelderen oftere.

Angst og redusert selvsikkerhet, undertrykt sinne, dårlig selvbilde og depresjon var mer vanlig blant de som ikke hadde akseptert skilsmissen.

7.3 Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner (Rød, P. A., Ekeland, T. -J. & Thuen, F., 2008)

Studien er en del av en doktorgrad og har til hensikt å skaffe mer kunnskap om hvordan barn opplever konfliktfylte samlivsbrudd, hvordan de forstår og fortolker konflikten og hvilke reaksjoner barna har på konflikten. 18 gutter og jenter i alderen 11-19 år deltok i en kvalitativ studie. De ble utvalgt av advokater som hadde hatt barnefordelingsaker for retten. Utvalget var familier der barna bodde hos mor og der barna bodde hos far, og tidsrommet fra siste rettssak var godt fordelt innenfor tidsrommet 0.5-8 år. Bostedsforelder ble intervjuet før barna. Forskningsetiske hensyn ble ivaretatt ved at deltagelse ikke måtte skade, og intervjuene skulle ikke avsluttes uten at barna var i emosjonell balanse. Den teoretiske referanserammen for fortolkning av resultatene var generell emosjonsteori og affektiv opplevelse.

7.3.1 Studiens hovedfunn.

Barna beskriver i sine intervjuer at de har hatt betydelige følelsesmessige reaksjoner. Reaksjonene ble gruppert innen aggressive-, engstelige-, depressive- og skam/ skyldfølelser.

Aggresjonen var ofte rettet mot den ene av foreldrenes valg av handling i konfliktsituasjonen. Flere viste aggresjon på grensen til forakt opp mot den ene forelderen eller mot dommeren som hadde tatt beslutningen om bostedssituasjonen. Det var tydelige kontraster i barnas opplevelse av foreldrene, og barna var gjerne preget av en svart-hvitt tenkning slik at den forelderen som ikke ble betegnet svært negativt ofte ble tillagt gode hensikter.

Barna opplevde engstelse og frykt ved krangler eller vold, og de kjente maktesløshet fordi de ikke kunne unngå eller komme unna. Det emosjonelle ubehaget førte til motløshet og resignasjon og dermed også depressive følelser, skam og skyldfølelse. Barnas gjennomgående opplevelse var at de ikke ble hørt og at de voksne ikke la vekt på deres ønsker. Heller ikke dommere hadde hørt på dem.

Intervjuene med barna viste god sammenheng i deres opplevelse av foreldrekonflikters innvirkning på dem selv. Barna beskriver belastninger selv mange år etter bruddet mellom foreldrene. De erfarte foreldrenes rettigheter sterkere enn deres plikter som foreldre. Det blir i studien stilt spørsmål ved om omsorgen for barna har vært god og stabil nok til å utøve funksjonelt foreldreskap, eller om konfliktens alvorlighet truer barnas utvikling og helse. Studien avdekker at foreldrekonflikten påvirket barnas hverdag og livskvalitet over lengre tid, og at mange hadde bruk for profesjonell hjelp mot seinvirkningene.

De konkluderer med at rettssaker ikke ser ut til å være en god måte å håndtere foreldrekonflikter på da de ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til barns avhengighet av et godt fungerende foreldreskap. De samme forfatterne mener at en styrkning og utviding av meklingsordningen kan være en bedre vei å gå, samtidig som barn i større grad kan ha behov for å bearbeide sine opplevelser gjennom deltagelse i barnegrupper.

7.4 ”Oss står att liksom i eit anna land” – dialog med barn når foreldrene er i konflikt. (Midtstigen, P. & Vik, G., 2007)

Artikkelen er inkludert etter manuelle søk og er et kvalitativt prosjekt som ble startet opp høsten 2001 ved Kirkens Familievernkontor på Otta.

Artikkelens hensikt er å forstå hvordan barn har det mens foreldrene er i en konflikt. Barn ble intervjuet etter foreldrenes tillatelse. Lojalitet ble fort et tema da det også viste seg at barna oppfattet seg i kryssende lojalitet mellom foreldre. Barna ble pratet med aleine dersom de ville det, og innholdet i samtalene ble referert til foreldrene etter barnas ønsker.

Et helt team med ulike profesjoner var deltakende i prosjektet. Samtaler og diskusjoner i etterkant ble videofilmet. Inklusjonskriteriet var at det var konflikt mellom foreldrene.

Triangulering, å få synspunkter fra flere hold i forhold til tolkninger ble brukt for å sikre validitet.

Materialet ble gjennomgått induktivt, det vil si at de på bakgrunn av et begrenset materiale prøver å gi svarene en sannsynlig generalisering. Hovedformålet var slik å lete etter mening i temaene. Samtalene ble utført med noe tids mellomrom.

7.4.1 Studiens hovedfunn.

Resultatene fra prosjektet ble tematisert innenfor fire hovedområder; opplevelse av sterk fortvilelse, dødsønske, separasjonssinne og kranglesmerter.

Manglende kontakt med den ene forelderen viste seg hos flere barn å være en viktig faktor i forhold til sorg, bekymring, kommunikasjon og emosjonell ensomhet.

Barnas opplevelser kunne beskrives som traumer, men begrepet kunne ikke passe på alle. Noen barn klarte seg bedre enn andre og ble møtt emosjonelt og kognitivt av sine foreldre. Materialet viste også at barna gjennom ulike måter forsøkte å mestre sin situasjon, noen ganger aleine og noen ganger ved hjelp av andre.

Prosjektet fant ikke klare forskjeller mellom jenter og gutter. Engstelse og adskillelsesfrykt var tilstede hos begge kjønn.

En utfordring i samtalene var å ivareta barna samtidig som konfliktprosessen fikk plass. De erfarte at en barnevennlig metodikk kunne påvirke foreldrene til et mer ”fruktbart perspektiv på konflikten” fordi de fikk viktig informasjon om barnas situasjon. Prosjektet konkluderte med at både barn og foreldre måtte inkluderes og at nettverket rundt måtte informeres slik at barna hadde andre voksne å samtale med når de trengte det. Prosjektet førte til endring av praksis ved dette familievernkontoret.

7.5 Barns fornemmelse for brudd. Erfaringer med å vokse opp med skilte foreldre (Ness, O., Reitan, T., Meling, A., Kristiansen, L., Husby, L. & Ekeland, T-J., 2014)

Artikkelen oppsummerer en kvalitativ studie som omhandler hvordan nå voksne barn av skilsmisseforeldre reflekterte over egne opplevelser da foreldrene skilte lag. De ble bedt om å beskrive sine erfaringer med samværsordninger og hvordan deres foreldre samarbeidet om disse. Seks menn og fire kvinner i alderen 21-44 år deltok i kvalitative semistrukturerte intervjuer. Deres alder da foreldrene skilte lag var 1-17 år. De hadde hatt ulike samværsordninger. Alle intervjuobjektene var hentet ut fra samme familievernkontor og gjennomført i 2012. Refleksjonene over deres oppvekst var i høyeste grad retrospektiv og

hvordan de husket det kan ha blitt påvirket av dette. De ble spurt om hva de husket omkring bruddsituasjonen, hvilke samværsavtaler de hadde, og ut fra egne erfaringer hvilke råd de ville gi andre foreldre i dag.

Analysen av datamaterialet ble gjort hermeneutisk/fenomenologisk og endte opp i fire hovedtemaer som omhandlet hvordan fornemme stemninger, ressurspersoner og den utvidede familie, forutsigbarhet og fleksibilitet og til sist opplevelsen av å ha to foreldre.

7.5.1 Studiens hovedfunn

De intervjuede fortalte at de oppfattet stemningen i hjemmet både før og etter bruddet. De ensset at ting var endret, foreldrene var endret og ting var unormalt. Foreldrene kunne være triste, det var vanskelig å legge seg, og de var vare for tonen mellom foreldrene. Til sammen viste intervjuene at de var sensitive for stemninger og endret klima i hjemmet.

De ga også uttrykk for at det hadde vært viktig å kunne snakke med andre voksne utenom foreldrene, for eksempel lærere, familie og helsesøstre. De mente at skolen kunne involvert seg mer og over et lengre tidsrom. Det var også viktig at steforeldre inntok en forsiktig rolle og at en utvidet familie var tilstede i denne perioden, nettopp fordi foreldrene kunne ha nok med seg selv og ikke klare å ha nok fokus på barna.

Forutsigbarhet og fleksibilitet anga de som svært viktig. Vissheten av å ha to foreldre fikk de gjennom foreldrenes samarbeid rundt viktige begivenheter. Foreldrenes kommunikasjon og planlegging av en helhet tok bort følelsen av at foreldrene hatet hverandre eller at det var konflikt.

De ansvarlige for studien ser dens begrensning i form av at det er et lite materiale de har intervjuet, at de kan være påvirket av tiden som har gått siden skilsmissen og den refleksjonskapasitet de nå har over dette som voksne.

8 REFLEKSJONER RUNDT INKLUDERTE STUDIER

Intervjuene i materialet er foretatt med ulik tidsavstand til eventuelle rettssaker, skilsmisse og konflikt. Dette kan gi spennende informasjon både om konfliktopplevelse mens den pågår, samt forståelse av egne opplevelser etter noen år.

Studiene i materialet er en variasjon av kvantitative og kvalitative studier og der informantene lever med foreldre etter skilsmisse eller at de tidligere har gjort det. Alle informantene er mellom 7 og 19 år bortsett fra studien som intervjuer voksne om opplevelser i oppveksten.

Antall inkluderte informanter varierer i de ulike studiene. Den amerikanske studien har et utvalg på 522 informanter og er den største studien, mens den minste studien bare har 5 og er av kvalitativ art. Kvalitative studier har normalt et mindre utvalg og går mer i dybden.

Den tid som er gått siden foreldrenes skilsmisse kan påvirke svarene som kommer fram i intervjuene. De kvantitative studiene har intervjudtidspunkt lagt til 2 og 4,5 år etter skilsmisse, mens Rød et al. (2008) har gått ut fra tid etter siste rettssak. Det vites i denne studien ikke noe om hvor lenge barna har levd med foreldre i konflikt etter brudd. Der unge voksne er intervjuet er det store variasjoner siden skilsmissen hos foreldrene.

Materialet bygger også på frivillighet i deltakelse. Hos forespurte som takket nei er det oppgitt ulike grunner, og det drøftes også om årsaker kan begrunnes med barnas mulighet til å uttrykke seg og foreldrenes innstilling til om barna skal intervjues. Utdanning og kjønn på bostedsforelder hadde betydning for deltakelse. I den amerikanske studien bodde langt de fleste bare hos mor og hadde sjeldnere samvær med far. I Norge og Norden er samværsprosentene jevnere mellom mor og far. Dette kan også føre til forskjeller i barnas opplevelser av situasjonen.

Selv om studiene har ulik vinkling, metode og alder på informantene sammenfatter de likevel opplevelser av skilsmisse og konflikt. Svarene som er gitt har validitet da de alle beskriver de samme utfordringene i barnas liv. Det kan argumenteres for at de ulike metodene kan utfylle hverandre da de kvalitative intervjuene gir mer innhold til tallene som kommer fram i de kvantitative studiene.

De inkluderte studiene gjennomfører sine intervjuer på ulik måte. Hver for seg forstås de som godt gjennomførte intervjuer der intervjueren har profesjonell utdanning eller har gjennomgått mange timers undervisning og trening i intervjumetoden.

Telefonintervjuene er begrunnet som en god nok metode da forskeren viste til at barn og ungdom var komfortable med denne formen for kommunikasjon. Informantene kunne oppleve seg mindre hemmet av å snakke om sensitive tema over telefon, og i tillegg var det mindre iøynefallende at de snakket med en eldre person. Andre intervjuer ble foretatt på forskernes kontorer. Noen intervju ble også foretatt hjemme hos barna. Dette ble vurdert i hvert enkelt tilfelle, og det var viktig at intervjusituasjonen skulle være trygg for barna.

8.1 Mulige svakheter ved materialet

En utfordring ved intervju av barn i vanskelige situasjoner kan være at barna kan være i en lojalitetskonflikt mellom foreldrene og derfor har vansker med å svare eller svare slik de

ønsker. I en av studiene ble det drøftet hvordan møte barna ved å balansere mellom forskning og terapeutisk samarbeid.

I den amerikanske studien (Buchanan et al., 1991) ble det etter konklusjon av intervjuene sendt informantene en sjekk på 10\$ som takk for hjelpen. Det vites ikke om dette ble informert om på forhånd og slik kunne være med og skape motivasjon både for å svare og svarenes innhold. Også norske forskningsetiske retningslinjer fra de forskningsetiske komiteene godtar en kompensasjon for de ulemper eller tidsbruk en deltakelse i et forskningsprosjekt medfører for den enkelte. (www.etikkom.no/)

Studiene forteller ikke om foreldre tidligere har deltatt i veiledning eller terapi rundt sin konflikt. Det hadde vært av interesse å vite om foreldre noen gang hadde deltatt i et hjelpetilbud. Den ene studien tar utgangspunkt i at der har vært rettssaker og at konfliktene har vært forsøkt løst der.

Studien fra Familievernkontoret i Otta ble en stund vurdert som usikker rent vitenskapelig.

Men etter CASP-analyse, kontakt med forfatter og drøfting med veileder er beskrivelsene sett på som gode og viktige. Jeg tar dette med i betraktningen under diskusjon av materialet.

8.2 Vurdering av metodisk kvalitet i materialet

Fire av de inkluderte artiklene kommer alle fra fagfellevurderte tidsskrift. I tillegg har det vært gjennomført CASP analyse av de kvalitative artiklene. Dette er en måte å vurdere styrker og svakheter ved materialet og slik avgjøre om det kan inkluderes i studien. CASP-analysen skal skille vitenskapelige artikler fra ikke vitenskapelige. Imidlertid er det ikke krav til å gjennomføre denne analysen på litteratur brukt i teori eller ved gjennomgang av tidligere forskning (Aveyard, 2010). Utført analyse tilkjennega en god nok metode til å svare på forskningsspørsmålene, selv uten innsikt i intervjuguider. Under analysen ble materialet samlet under tema som den påfølgende diskusjonen nøyere omtaler.

Inkluderte studier forteller om både amerikanske, svenske og norske barns opplevelse og erfaringer med foreldrekonflikt, og forskningsmaterialet skulle være sosioøkonomisk nokså likt norske forhold. Alle må anses å passe innenfor denne rammen. Den norske studien (Ness et al., 2014) har tre intervju spørsmål som ikke innlemmer begrepet konflikt, men beskrivelsene er tydelige på opplevde vanskeligheter. I tillegg har intervjubesvarelsene en god beskrivelse av beskyttelsesfaktorer som har vært viktige i deres oppvekst. Til tross for denne studiens forskjellighet fra de andre vil jeg likevel argumentere for dens viktighet inn mot min diskusjon da den vil bidra med bredde til mitt materiale.

Inklusjonskriteriene i studiene er ulike, men alle bygger på tilfredsstillende metodisk kvalitet. En kvantitativ metode forholder seg til kvantifiserbare størrelser innen statistikk, men tallene kan ikke tale for seg selv. Derfor er fortolkning viktig også innen kvantitativ forskning. Slik kan en hermeneutisk og fenomenologisk gjennomgang av hele materialet i denne studien bidra til en samlet forståelse.

8.3 Konklusjon over materialet

Materialet til denne studien er lite, og til dels forskjellig, men alle sier noe om barns opplevelser og erfaringer med foreldrekonflikt etter skilsmisse. Emosjonelle vansker og behov i forhold til foreldrene beskrives godt. Det kan derfor argumenteres for at ulike vinklinger inn mot temaene gir mangfold til oppgaven samt refleksjonsmuligheter over aktuelle og utfordrende tema i en behandlers kliniske hverdag. Gjennom tolkning av det engelske materialet har det vært viktig å finne den eksakte betydningen av ord, og dermed mening av setninger. Jeg må gå ut fra at forfatterens gjengivelser av uttalelser er korrekte. I min analyse av materialet vil jeg trekke ut sitater fra barns uttalelser, og dette vil bidra til utdypende beskrivelser. De samlede funnene som kommer fram i den enkelte artikkel vil være det jeg bruker i sammenstillende analyse. Det er også dette materialet som hovedsakelig vil være grunnlaget for mine refleksjoner i diskusjonen.

9 VIKTIGE FUNN I MATERIALET

Under analyse av materialet har funnene blitt kategorisert rundt fire viktige hovedtemaer opp mot mitt forskningsspørsmål. Disse temaene presenteres som negativt påvirkning på emosjonelt klima, barnas følelser, involvering i konflikt og positive relasjoners betydning, se vedlegg 4, Figur 1-4.

9.1 Emosjonelt klima - negativ påvirkning

Elementer som ser ut til å være av negativ betydning for barn og foreldres mulighet til kommunikasjon om emosjonelle samspillsutfordringer er samlet under temaet negativ påvirkning på emosjonelt klima. Under analysen har jeg forsøkt å dele undertemaene inn slik at foreldres håndtering og barns opplevelser av klimaet er beskrevet hver for seg. Dette er gjort fordi opplevelse av hvordan man har det kan være ulike hos foreldre og barn.

9.1.1 Foreldres håndtering av et emosjonelt klima.

Det emosjonelt klima var gjennomgående tema i alle studiene, og dette var tydelig påvirket av foreldrenes handlinger og hvordan de klarte å løse utfordringer seg i mellom. Atmosfæren i hjemmet var preget av det som foregikk mellom foreldrene, og det ble avdekket manglende kommunikasjon om emosjonelle opplevelser. Foreldrenes håndtering av nødvendig og viktig informasjon påvirket og var påvirket av det emosjonelle klimaet.

Funnene viste forskjell på hvordan barn ble informert av sine foreldre. Det gjaldt både informasjon om skilsmissen, men også gjennomgående alt som vedrørte dem i videre prosesser. Materialet viste at informasjon ofte ble gitt bare av den ene forelderen. Dette ga rom for tolkningsvariasjoner, misforståelser eller bevisst forsøk på å dra barna inn på den ene siden i konflikten.

Foreldrene var i noen tilfeller ikke klar over hvilken informasjon barna hadde om bruddet, og dette viser at det kanskje ikke var emosjonelt klima for å snakke åpent med barna sine. Foreldre underinformerte, hadde vansker med å møte barna sine på deres følelser og tok avgjørelser om barnas framtid og bosituasjon uten at barnas synspunkter fikk noen betydning (Wadsby & Svedin, 1994). Det emosjonelle klimaet mellom foreldrene hadde betydning for den form for kontakt barna hadde med begge foreldrene. Ved stor konflikt var foreldrene mindre i stand til samarbeid, og det viste seg oftere at foreldrene uttrykte seg negativt om hverandre.

Barna anga en opplevelse av å føle seg utenfor. De savnet informasjon og var usikre på hvordan livet ville blir for dem framover. Det var også en uttalt opplevelse av maktesløshet (Rød et al., 2008) i forhold til foreldrenes konflikt. Barna kunne ikke påvirke foreldrene på noen måte, og dette førte til engstelse og utrygghet. De befant seg i en situasjon de ikke kunne komme ut av, og det var ikke emosjonelt klima for å kunne spørre.

De som ble intervjuet i voksen alder (Ness et al., 2014) erindret tilbake at de var sensitive for stemningsendringer selv om det ikke ble sagt noe fra de voksnes side.

Det emosjonelle ubehaget var preget av motløshet og resignasjon (Rød et al., 2008), og de hadde skamfølelse som førte til at de forsøkte å dekke til hendelsene. På denne måten påtok også barna seg å beskytte foreldrene, og dette ble emosjonelt vanskelig da de måtte bevege seg i det jeg kaller taus forståelse mellom foreldrene. Hemmeligholdelse fanget dem, de balanserte sin informasjon og sine utsagn og ble nøye med hva de fortalte om den andre forelderen.

Materialet viser at foreldre og barn til en viss grad opplevde ulik forståelse av emosjonelt klima, da barn uttrykte at foreldre ikke forstod deres situasjon og hvordan de hadde det.

9.2 Barns følelser rundt skilsmisse og foreldrenes konflikt

Barna uttrykker mange følelser i tilknytning til foreldrenes skilsmisse. Under videre beskrivelse av de ulike følelsene har jeg gruppert dem i temaer og videre beskrevet dem innen grupper.

9.2.1 Barns sinne overfor foreldrene

De aller fleste ga tydelig uttrykk for sinne overfor sine foreldre eller den situasjon de var i. Sinnet hadde mange årsaker, men med rot i konflikten mellom foreldrene. Ikke uvanlig var det at de eldste var mer tilbøyelige til å klandre den forelderen som forlot dem (Wadsby & Svedin, 1994), og dette ble beskrevet som forakt for den forelderen de oppfattet som ansvarlig (Rød et al., 2008). Noen foraktet dommeren som ikke hadde trodd på deres historie, men bestemt en samværsordning med begge foreldrene mens konflikten fikk lov til å fortsette. En gutt snakket og tegnet om at han ville ”stenge dommeren og de inne i skogen, slik at de aldri kom ut” (Rød et al., 2008). Wadsby & Svedin (1994) viste til at 75% av barna bodde hos mor og at mer enn halvparten av foreldrene hadde tatt deres bostedsønsker opp til vurdering. Kun et fåtall mente likevel at de faktisk hadde blitt lyttet til.

Aggressive følelser overfor foreldre kunne også ta form av hat. Det var opplevelsen av foreldre som dårlige mennesker som ga disse følelsene, ikke foreldrenes enkelte handlinger. Slik kunne en forelder bli beskrevet som ond, i stand til å forgifte med vonde tanker eller være beskrevet som gal (Rød et al., 2008).

9.2.2 Sorg

Innenfor samlebegrepet sorg er det lagt vekt på tristhet og opplevelse av tap. Barna opplevde tap både av tid med foreldre, tid med søsken, og de sørget over at familien var gått i oppløsning (Rød et al., 2008; Midtstigen & Vik, 2007). En 17 år gammel jente beskrev to år etter skilsmissen at det fortsatt følte like vanskelig som da det hendte, og at ho ikke kunne forstå hvorfor ho ikke var i posisjon til å kunne snakke med sin far (Wadsby & Svedin, 1994). Mange beskrev at tristheten gikk ut over vanlig aktivitet og konsentrasjon på skolen. Det var vanskelig å følge med når tankene kvernet rundt det som skjedde hjemme. Tristhet ble også beskrevet som å ha en klump eller en hårball i halsen, en vanlig følelse når gråten ligger latent mer eller mindre hele tiden. Barna kunne beskrive tristhet fordi det gikk dårlig med dem selv, eller de opplevde at søsken hadde det dårlig (Rød et al., 2008). De var også triste fordi det gikk dårlig med foreldrene.

En gutt på 17 år forteller:

”Det jeg husker best fra den tiden var at mamma ble syk. Det gikk veldig inn på oss søsken. Vi satt jo der, vi satt ved hvert måltid, og da løp hun ut og spydde. Kanskje bror min reagerte mest på det, mens jeg viste det ikke i hele tatt” (Rød et al., 2008).

Motløsheten gikk på at de ikke så noen ende på konfliktene eller mulighet for å komme ut av dem. Foreldrene hadde gjerne gått videre uten at barna hadde fått den hjelp de trengte.

En jente sier:

”... ho mamma og han pappa bare går rett fram,..... oss står liksom, oss står att..... fordi det liksom høres ut som det er lettere for dem fordi dem er voksne og oss berre er unger. Oss står att – liksom i eit anna land, mens dem går te... kor sin kant.” (Midtstigen & Vik, 2007).

9.2.3 Ensomhet

Når barna ikke opplevde å bli tatt hensyn til ser det ut til at de lettere følte på emosjonell ensomhet, at de var sveket eller forlatt og revet løs fra hverandre. Noen beskrev det som å stå att i et annet land, eller på ei øy, og at de var helt avhengige av at noen kom og reddet dem. Foreldrene måtte først oppdage at de var borte, og dette var vanskelig for foreldrene å oppdage så lenge de bare tenkte på seg selv (Midtstigen & Vik, 2007). Barn beskrev også reell frykt for å bli fysisk forlatt og dette var gjerne knyttet direkte opp mot konfliktsituasjoner hos foreldrene. Et viktig tiltak for å dempe den emosjonelle ensomheten var muligheten til å ha noen å snakke med. Annen familie, skole- eller helsepersonell ble gjennomgående beskrevet som viktige bindeledd og personer der barna kunne ventilere sine følelser.

9.2.4 Å være fanget i en vanskelig situasjon

Mange barn kjente maktesløshet ved det å være fanget i konfliktsituasjonen. Under foreldres konflikt opplevde de frykt (Rød et al., 2008), frykt for vold som kunne oppstå eller frykt etter å ha vært vitne eller utsatt for vold. Barn beskrev konkrete situasjoner av frykt, som eksempel ved barneoverlevering. Da kunne det oppstå intense krangler mellom foreldrene og de opplevde frykt for at foreldre skulle utøve vold mot hverandre. Barn beskriver at foreldre ikke evnet å se barna sine under slike intense episoder, og barna opplevde å stå hjelpeløse på sidelinjen. Et barn uttrykte seg slik:

”Pappa ringte fra politiet: Hvis han ikke fikk barna den helga, så skulle politiet komme og hente oss. Jeg ble redd..... Etterpå ville pappa slå mamma, han var veldig sint.... Ute på tunet var jeg redd for at pappa skulle kjøre på mamma” (Rød et al, 2008).

Sitatet forteller om barns frykt, utrygghet og om barn som lever i et vanskelig emosjonelt klima mellom foreldrene. Utsagnet viser til vansker foreldre har med å se utover egne behov og følelser i en slik situasjon.

Mange barn beskrev bekymring for foreldrene og dette førte muligens til at de ikke hadde plass til egne reaksjoner. Hensynet til foreldrenes følelser kom først, og barna kunne oppleve at de hadde skyld i foreldrenes problemer. Denne opplevelsen ble igjen forsterket dersom foreldrene ikke klarte å skape et emosjonelt klima for å snakke om dette.

Mange opplevde engstelse og utrygghet i etterkant av skilsmissen og hadde vanskelig for å komme over de opplevelser da hadde hatt (Wadsby & Svedin, 1994). Engstelsen kunne gå på hvordan det skulle gå med dem selv i framtida, eller hvordan det skulle gå med en av foreldrene.

Følelsen av å være fanget ble redusert dersom barna hadde et nært forhold til begge foreldrene (Buchanan et al., 1991).

9.2.5 Å kjenne på lettelse

Materialet viste også at barn ga uttrykk for lettelse på ulikt vis, og gjerne da som to motsatte opplevelser.

De kunne beskrive lettelse over at foreldrene ikke bodde sammen, og at de heller ikke ønsket at det skulle skje en gjenforening. En studie viste til at 18% ga uttrykk for lettelse eller blandere følelser ved skilsmissen (Wadsby & Svedin, 1994). Siden det handlet om foreldrene var både godt og vondt samtidig, men lettelsen bestod i å bli kvitt kranglingen, og de ville ikke ha tilbake konfliktene. En annen beskrivelse av lettelse som en positiv opplevelse var lettelse der foreldre bidrog til å skape mening for barna. Selv om foreldrene ikke bodde sammen, var det viktig for de voksne barna som ble intervjuet at de som barn hadde hatt opplevelsen og vissheten av å ha to foreldre (Ness et al., 2014). Samarbeid om viktige begivenheter og planlegging av helhet for barna kunne bidra til å ”lappe sammen” bruddet. Dette tok bort følelsen av hat og konflikt mellom foreldrene (Midtstigen & Vik, 2007).

9.3 Involvering i konflikt

Materialet sammenfatter hvordan barn beskriver kontakten med foreldrene og utfordringer i forhold til lojalitetsproblematikk. I tillegg er konflikters form av betydning for opplevelse av involvering, samt om konfliktene er åpne eller skjult for barna. Aller sist er foreldresamarbeidet av stor betydning for i hvilken grad barna føler seg dradd inn og involvert i konflikten.

9.3.1 Kontakt med foreldrene og lojalitetskonflikter

Materialet viser at å føle seg fanget mellom foreldre i konflikt har sammenheng med kontakt barna har med foreldrene og hvorvidt de er direkte involvert i konflikter (Buchanan et al., 1991). Både det å være direkte involvert og å være holdt på avstand ser ut til å ha betydning for opplevelsen av involvering. Noen barn opplever at avstand til den ene forelderen demper opplevelsen av å være involvert. Andre beskriver at de blir presset inn i lojalitetskonflikter og må ta stilling eller parti nettopp gjennom foreldrenes negative omtale av hverandre. Noen barn kan ta parti med den ene forelderen fordi denne yter best omsorg, mens andre kan ta parti fordi de føler seg presset negativt av denne forelderen. Mitt materiale beskriver barn som opplever seg fanget mellom foreldre og som gir uttrykk for følelser av hat mot den forelderen som de er adskilt fra.

”Han føles ikke som min bror lenger,..... Skulle gjort mye for å få kontakt igjen, men det er min mor, det. Min mor har smittet ham med all slags vonde tanker om oss. Det er min mor som rett og slett har forgiftet han.” (Rød et al., 2008).

Materialet viser at barn også opplever lojalitetsproblematikken så vanskelig at de ikke kan vise lojalitet til noen av foreldrene (Rød et al., 2008). Barn ble involvert som budbærere mellom foreldre, ved hemmeligholdelse av ting de ikke kunne røpe eller ting de hadde blitt utspurt om. Dette var en tydeligere utfordring der nye partnere var kommet inn i bildet.

9.3.2 Konflikters form

Åpne konflikter ser ut til å ha en større negativ betydning for barn enn konflikter der foreldrene klarer å skjerme barna. Den norske studien som intervjuer barn etter rettssaker (Rød et al., 2008) konkluderer likevel med at det er mer tilpasningsproblemer hos ungdommer etter skilsmisse, selv der foreldrene klarer å skjerme dem for konflikten. Rettssaker gir mindre mulighet til å skjerme barna siden hele saken kommer så tydelig fram i lyset og barna gjerne

blir hørt i retten. Splid og fiendtlighet fører til lite konstruktivt samarbeid mellom foreldrene og resulterer i opplevelse av å være involvert i konflikt (Buchanan et al., 1991).

9.3.3 Samarbeid

Foreldresamarbeid ble beskrevet som viktig for i hvilken grad barna følte seg fri for konfliktinvolvering. Flere av studiene konkluderer med at dette er av positiv betydning. Barna viser til viktigheten av foreldrenes kommunikasjon seg i mellom og at den informasjon som blir gitt er viktig for mening og trygghet for hva som skal skje med dem.

9.4 Positive relasjoners betydning

I datamaterialet beskrives barnas omgivelser å ha stor betydning, og i barnas nære omgivelser finner vi både foreldre og alle andre som står nær dem i hverdagen. Med omgivelser menes derfor både foreldre, hele storfamilien, barnas daglige miljø, slik som skole, samt den kontakt de har med fagpersoner som har vært til hjelp og støtte. Når det gjelder positive og beskyttende faktorer for skjerming fra konflikt beskrives foreldrene å være de viktigste til å hjelpe barna med dette. En av informantene viste til behovet for forutsigbarhet for å føle seg hjemme.

” Det er veldig viktig å ha en avtale som blir holdt, at det er forutsigbart, jeg følte meg ikke hjemme noe sted til slutt, det var kanskje konsekvensen av to forskjellige hjem da, man passer liksom ikke inn i noen ting når det blir så forskjellig” (Ness et al., 2014).

Forutsigbarhet førte til at barn visste hva de kunne forvente seg, men dersom forutsigbarheten førte til manglende fleksibilitet påvirket dette samarbeidet negativt. Forutsigbarhet og fleksibilitet var derfor nært knyttet sammen og ga mening og begripelighet. ” Det er viktig at foreldrene er fleksible. At det ikke blir sånn rigid på noe vis...” (Ness et al., 2014). De voksne barna beskrev det også svært viktig å ha en opplevelse av ikke bare å ha en mor og en far, men å ha to foreldre.

Sensitivitet hos foreldrene, skjerming av barna for påkjenninger samt større grad av emosjonell nærhet til foreldrene ble derimot oppgitt som en viktig positiv faktor til bedre emosjonelt klima i familien, (Buchanan et al., 1991). Viktig var det også at foreldre ga anledning til at barna kunne snakke med andre utenfor familien (Ness et al., 2014). Der foreldre hadde vært opptatt av det emosjonelle klima, opplevde barna at foreldre la til rette

med god informasjon ved å vise at de kunne opptre sammen og ved å være fleksible og forutsigbare.

Mange av barna ga uttrykk for viktigheten av andre samtalepartnere. Hverdagen ble lettere når skole og helsesøster visste om vanskene hjemme og engasjerte seg. Materialet viste også at mange hadde hatt utbytte av terapi, og at mange år etter bruddet var denne kontakten viktig for deres bearbeiding av opplevelser.

Venner, søsken og den utvidede familie var også viktige samtalepartnere. Ungdommer brukte oftere venner som samtalepartnere. Steforeldre hadde en tydelig men også begrenset rolle, og det var viktig at denne ble overholdt (Ness et al., 2014). Flere hadde snakket med andre slektninger, og tanter og onkler kunne være viktige samtalepartnere (Midtstigen & Vik, 2007).

10 DISKUSJON

Utgangspunktet for diskusjonen er studiens hovedfunn. Disse er presentert tidligere under temaene negativ påvirkning på emosjonelt klima, barns følelser rundt skilsmisse og foreldrekonflikt, involvering i konflikt samt positive relasjoners betydning. Diskusjonen vil belyse disse funnene i forhold til studiens teoretiske perspektiver.

Jeg legger vekt på anerkjennelse av og mellom foreldre i deres foreldrerolle, samt anerkjennelse mellom foreldre og barn. Tilknytningsperspektivet vil knyttes opp mot de fire temaene i studiens funn slik at det speiler hvordan og om barn blir ivaretatt i forhold til tilknytningsbehov. Annen integrert litteratur i studien bidrar gjennom diskusjonen til utdyping av mer kunnskap rundt mine funn.

10.1 Anerkjennelsens betydning for å ivareta emosjonelt klima

Ivaretagelse av barn er et foreldreansvar. Derfor er det også viktig at foreldre opplever seg anerkjent i sin foreldrerolle.

Det er sannsynlig å tenke seg at anerkjennelse av hverandre som foreldre er sterkere tilstede der par lever i et tilsynelatende harmonisk forhold. Det vil også derfor være naturlig å tenke at disse parene når de likevel skilles, har større evne til å skape en best mulig situasjon og oppfølging for barna. Amato (2001) beskriver lavkonfliktsbrudd som mer skadelige for barna enn forventet. Hans konklusjon er at barna ikke har forstått bruddet komme, og de har lite å vinne, bare mye å tape på at foreldrene flytter fra hverandre. Andre studier tyder på det

samme, mens det motsatte kan inntreffe ved oppløsning av høykonflikteskap (Jekielek, 1998; Hanson, 1999).

Amato (2001) konkluderer at barns manglende forståelse for bruddet gir meningstap da det for dem ikke ser ut til å ha vært konflikt.. Dette viser til manglende kongruens mellom foreldrenes indre følelser og det som er uttrykt i bruddsituasjonen (Schibbye, 2004). Det kan tolkes slik at barnet burde fått hjelp til å skille egne følelser fra foreldrenes følelser. Forståelse handler slik om at kommunikasjon om temaet er viktig og at barnet får mulighet til å bli speilet på sine emosjoner og sin forståelse inntil barnet opplever seg anerkjent (Honneth, 2008).

Mitt datamateriale peker i samme retning i og med at barna anga ulike reaksjoner på foreldrenes brudd. Det emosjonelle klimaet var av betydning for hvordan barna kunne skape en forståelse. De motstridende følelsene kunne være spesielt vanskelige fordi det var foreldrene det handlet om.

Anerkjennelse innen nære relasjoner slik Honneth (2008) beskriver det, viser til viktigheten av anerkjennelse foreldre i mellom. Anerkjennelse kan være svekket eller fraværende ved et samlivsbrudd. Foreldre vil ikke lenger gjensidig anerkjenne hverandre, og erkjennelsen av hverandres behov svekkes. Schibbye (2004) og Stern (1993) peker på viktigheten av at begge parter i en relasjon oppfatter seg som subjekter, noe som er avgjørende for å kunne dele affektive opplevelser.

Anerkjennelse handler om å erkjenne den andres synspunkter og opplevelse selv om den er forskjellig fra ens egen (Stern, 1993). Ved samlivsbrudd hos foreldre og utvikling av konflikt er det gjerne vanskelig å dele disse opplevelsene rundt sine barn. Like fullt er barnet avhengig av anerkjennelse og bekreftelse for å kunne utvikle et selvstendig selv. Det er et dilemma for dets utvikling, skaping og opprettholdelse av selvaktelse dersom relasjonen til foreldre ikke tillater dette (Bae & Waastad, 1999).

Amato (2000) konkluderer med at skilsmisse utløser en rekke stressende hendelser der barna kan oppleve tilpasningsproblemer. Barns tilgang til egne mestringsstrategier, støtte fra familie og venner samt tilgang til terapi mente han kunne være til hjelp i forhold til tilpasningsproblemer og varigheten av disse. Å skape et tillitsfullt og godt emosjonelt klima ser derfor ut til å være viktig for å forebygge seinere vansker.

En rekke studier viser at tilpasningsproblemer, psykososiale problemer, depresjon og angst er mer utbredt hos barn og ungdom etter foreldres skilsmisse. (Størksen, 2006; Størksen et al., 2005; Størksen et al., 2006; Nævdal & Thuen 2004; Amato, 2000; Amato, 2001; Emery,

1999; Kelly, 2000). Foreldrenes evne til å ta hensyn til dette ser også ut til å være avgjørende for barna på lang sikt.

Dette kan forstås slik at barns forståelse av situasjonen er avgjørende, og at vansker lettere oppstår der foreldre ikke er i stand til å møte barna med god informasjon, emosjonell støtte og anerkjennelse for barnas følelser.

10.2 Konflikt og rettslig anerkjennelse

Rettslig anerkjennelse ble av Honneth (2008) sett på som viktig da konflikters mål er å bevise egen persons integritet og individuelle særegenhet, og i denne sammenheng handler det om posisjonen som forelder. Krenkelse er anerkjennelsens motsetning, og subjektet vil sette seg aktivt til motverge fordi gjenoppretting av ære er viktig.

Viten om at flere og flere barnefordelingssaker havner i rettsvesenet (Thuen, 2004) gir grunnlag for spørsmål rundt rettsvesenets håndtering av disse sakene. Når foreldre i større og større grad bruker denne instansen for å komme til avtaler vedrørende barna skulle det kanskje vitne om at de opplever at dette er muligheten til å få til gode ordninger. Funn viser imidlertid at foreldre som bruker rettsapparatet i mindre grad klarer å forholde seg til de avgjørelser som er tatt der (Malcore, Windell, Seyuin & Hill, 2010; Thuen, 2004).

Mitt materiale vitner om at foreldrenes bruk av rettsvesenet til å løse samværsproblematikk ikke beskytter barna mot foreldrenes konflikt. Barn gir uttrykk for ikke å ha blitt sett og hørt, og at de opplever det urettferdig at dommeren kan bestemme når han ikke har møtt barnet en gang. Det konkluderes med at selv om saken løses i retten kan rettssaker virke konkurrerende på partene, og faktisk ødelegge forholdet mellom foreldrene (Rød et al., 2008). De konkluderer også med at rettsavgjørelser tvert imot kan virke skadelig for barns utvikling og livskvalitet i og med at deres reaksjoner av tristhet og resignasjon blokkerer viktige grunnleggende psykologiske behov.

Lov om barn og foreldre, Kap. 5, §31 (2013) sier at barn ut fra alder skal høres mer og mer i saker som vedkommer dem. Et spørsmål er om barn blir anerkjent som meningsberettiget da undersøkelser viser at de nødvendigvis ikke blir hørt. Funn i materialet peker på at barns situasjon kan bli verre etter en rettssak. Andre uttalelser i materialet viser til en større opplevelse av å føle seg fanget mellom foreldrene i høykonflikt dersom de ble tvunget til jevnlig samvær med begge foreldrene (Buchanan et al., 1991).

Honneths teori om behovet for rettslig anerkjennelse kan forstås dersom en kun tar foreldreperspektivet. Foreldres behov for oppreisning eller opprettholdelse av ære er viktig sett fra deres ståsted, men det fører altså gjerne til konkurrerende atferd (Rød et al., 2008)

eller gjengjeldelse av det en har blitt utsatt for selv (Honneth, 2008). Denne anerkjennelsen ivaretar foreldrenes behov da det er foreldrene som blir anerkjent og ikke barnet. Anerkjennelse av barnet vil heller si at det opplever seg lyttet til, bekreftet og forstått for sine behov (Schibbye, 2004). Siden forskning viser at foreldre med årelange konflikter gjerne havner i retten flere ganger, kan det tyde på at barnet nettopp ikke oppnår denne form for anerkjennelse, og at rettslig anerkjennelse ikke er et behov som tilhører barnet.

10.3 Foreldrekonflikters betydning for relasjon og tilknytning

Når foreldre skiller lag mister barna den daglige kontakten med begge foreldre. Å gi trygghet, trøst og støtte i det daglige er en utfordring. Det nære emosjonelle båndet er slik avhengig av en fysisk kontakt og tilstedeværelse. Personlighetsutvikling påvirkes av tryggheten i tilknytningen og det emosjonelle båndet mellom foreldrene og barnet. Tilknytning skapes ved tilknytningsatferd der det kybernetiske systemet i nervesystemet binder barnet og tilknytningsfiguren sammen. Ved trygg tilknytning er denne atferden positiv, preget av nærhet og anerkjennende, mens ved utrygg tilknytning preges atferden av det motsatte, avstand, frykt, krenkelse og konflikt (Bowlby, 2001).

Ved tap av en forelder kan tilknytningen utfordres. Dersom foreldre viser ustabilitet etter skilsmisse utgjør de ikke det Bowlby beskriver som et sentralt trekk ved foreldreskap, nemlig å være emosjonelt tilgjengelige og en sikker base for barna. Å føle seg fanget mellom foreldrene er også av betydning for i hvilken grad de kan opprettholde eller utvikle trygg og stabil tilknytning til begge foreldre. Det er for øvrig det samme behovet for emosjonell respons som ligger til grunn for tilknytning foreldre-barn og tilknytning mellom parter i en voksen romantisk forbindelse (Johnson, 2012; Schibbye, 2004).

10.3.1 Hat og forakt

Thuen (2004) beskriver det som først av Richard Gardner (1998) ble kalt Parental Alienation Syndrome, foreldrefiendtlighetssyndrom, et forhold koblet spesielt mot konfliktfylte barnefordelingssaker. At Gardner var en omstridt forsker har Thuen valgt å se bort fra. Han forholder seg til de fenomener der konflikt mellom foreldre tvinger barnet inn i en lojalitetskonflikt, og med det til følge at barnet må støte den ene forelderens fra seg. Samtidig tar barnet den foretrukne forelderens synspunkter ukritisk til seg, og etter hvert uttaler og beskriver den foretrukne forelderens fiendebilde som om det var sitt eget (Thuen, 2004). Sammen demoniserer de den andre forelderens. Typisk er beskyldninger om ulike overgrep fra den andre, og dette fører til at barnet vender seg bort fra den forelderens de er overbevist om

har gjort noe kritikkverdig. Foreldrefiendtlighet handler om at barn systematisk blir utsatt for negativ påvirkning fra den ene forelderen. Slike barn viser sjelden ambivalente eller motstridende følelser overfor den andre. Deres følelser er hat, forakt og sinne, ingen kjærlighet eller ønske om kontakt. (Thuen, 2004).

Hat og forakt er følelser som ikke er forenlig med anerkjennelse. Gjensidig anerkjennelse viser til at begge parter anerkjenner hverandres behov. Foreldrefiendtlighet fører til at den ene forelderen ikke anerkjenner den andre forelderens behov som forelder, og ei heller anerkjenner barnets behov for to foreldre.

Den foretrukne forelder beskrives gjerne å inneha narsissistiske (Dunne & Hendrix, 1994) personlighetstrekk. Typisk her er fokus på egne behov, bekreftelse og beundring. Terskelen for å bli såret kan være lav da de gjerne idylliserer eller demoniserer omverdenen. Personlighetstrekk som preges av manipulering, løgn og hevnbehov og som handler om å skyve den andre forelderen bort, ser derimot ut til å være mer vanlig jo mer alvorlig fiendtligheten er (Gardner, 1998). Alle disse personlighetstrekkene ser ut til å gå ut over barnets mulighet til å knytte sterke og nære bånd til den utstøtte forelderen, og dermed også barnets mulighet til å få oppfylt det grunnleggende behovet for tilknytning (Bowlby, 2001).

Som Thuen (2004) hevder er det grunn til å tro at fiendtligheten skjuler fortrent kjærlighet og at sorg over fornektning av foreldre vises som demonstrativ likegyldighet. Denne strategien kan opprettholde ro og nødvendig allianse, men på sikt representerer den mulighet for utvikling av usunn helse eller psykiske vansker.

10.3.2 Maktesløshet, hjelpeløshet og resignasjon

Mitt datamateriale viser til at barn opplevde maktesløshet ved å være fanget i konfliktsituasjoner uten mulighet til å komme bort. Frykt som en forutgående følelse for maktesløshet viser at de ikke opplevde hjemmet som en sikker base (Bowlby, 2001) men heller ble preget av utrygghet basert på at foreldre var direkte skremmende. Der barn opplever seg hjelpeløse er dette gjerne en opplevelse som deles av den forelderen som har opplevd partneren skremmende eller voldelig (Kvello, 2011).

I slike situasjoner kan ikke barn oppleve trygg tilknytning, og lettelse over foreldrenes samlivsbrudd (Wadsby & Svedin, 1994) kan forstås som et uttrykk for at det gjeninnføres en viss stabilitet i relasjonen til den gjenværende forelderen. Dette avhenger gjerne av at det ikke til stadig utsettes for de samme opplevelser av maktesløshet etter fryktskapende situasjoner som var en del av hverdagen før foreldrenes brudd (Rød et al., 2008).

Barnet kan derfor unngå foreldrekontakt og resignere i forhold til dets tilknytningsbehov overfor foreldrene. I alvorlige tilfeller vil det medføre at barnet holder denne forelder på avstand og unngår kontakt som normalt skal innebære kjærlighet og støtte (Bowlby, 2001).

10.3.3 Traumatiserende opplevelser

Datamaterialet ga en rekke beskrivelser av barn som ikke følte trygghet i relasjonen til sine foreldre. Mary Ainsworths (1978) forskning på tilknytningsstiler bygger mye på tidlig tilknytning. Ikke alle barn opplever foreldrenes samlivsbrudd og konflikter mens de er i den tidlige tilknytningsfasen. Mange barn er på grensen til ungdomsårene når de gjennomgår denne omveltningen. Likevel beskriver de sterke følelser som sinne, sorg, ensomhet, å være fanget i konflikt, samt den motstridende følelsen av lettelse. Innen disse følelsene finnes beskrivelser som kan vitne om opplevelser på grensen til det traumatiserende. Foreldres bruddprosess eller deres pågående konflikter kan av barn oppleves så sterkt at det må legges inn under traumbegrepet. Et psykologisk traume er et psykisk eller mentalt sår oppstått både av selve hendelsen og av den subjektive reaksjonen på hendelsen, og det er en naturlig reaksjon på en unaturlig hendelse. Det er sammenheng mellom relasjonelle traumer og tilknytning (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2012). Et spørsmål jeg stiller er om barn kan oppleve tap av en forelder så sterkt at det minner om reaksjoner ved død, og om de kan oppleve foreldrekonflikter og frykt så sterkt at kroppen er i konstant alarmberedskap. Barns fortellinger om sine opplevelser vitner om at nettopp dette kan være tilfelle. Forskning viser også at barn og ungdom kan slite med søvnproblemer, angst, utagerende atferdsendring, konsentrasjonsvansker og depresjon som resultat av foreldrenes konflikt og den måten de har vært involvert i den på. Forskningen viser også at barn og ungdom kan ha behov for psykologisk behandling eller terapi i mange år etter hendelsene (Størksen et al., 2005; Størksen et al., 2006; Rød et al., 2008).

10.4 Konflikter og konsekvenser for samvær

Wallerstein & Kelly (1980) gjorde en av de første store undersøkelsene om hvordan barn og unge har det etter samlivsbrudd. Den viser til at det er normalt med konflikter i perioder etter samlivsbrudd, og at disse konfliktene fører til utfordringer i forhold til samvær. Mitt materiale bekrefter også mye av dette da voksne barn (Ness et al., 2014) beskriver tydelig hva som var viktig for at de skulle kunne gå videre, kjenne på trygghet og god tilknytning til begge foreldrene.

Barn som står i foreldrefiendtlighetskonflikt, som må uttrykke kritikk og nedsettende omtale av den andre forelderen, får gjerne anerkjennelse, trøst eller spesiell oppmerksomhet fra den foretrukne. Dette styrker deres fellesskap og det blir viktig å holde seg nært til denne (Thuen, 2004).

Det er en utfordring i rettsprosesser, mekling eller veiledning å avdekke og gjøre noe med dette. Det er lite som tyder på at det i hele tatt finnes noen god omsorgsløsning for barn i slike situasjoner, og at de fleste instanser er nokså handlingslammet da ingen tiltak synes virkelig gode (Thuen, 2004).

Nå har ikke denne oppgaven til hensikt å sette normer for hva som er riktig og godt samvær mellom foreldre og barn. Like fullt er der visse verdiladede holdninger som må vektlegges. Helt fra fødselen har barnet behov for å bli sett og møtt som den personen det er. Det trenger en varm og god omsorgsperson som evner alle elementene av større, sterkere, klokere og god foreldreatferd (Brandtzæg et al., 2012). Tilknytningspsykologien har mye av mentaliseringsperspektivet i seg. Dette innebærer foreldres evne til å se barnet innenfra og seg selv utenfra (Karterud, 2008). Barnet trenger hjelp til å organisere de overveldende eller vanskelige følelsene. Det trenger også en varm og nærværende voksen som kan glede seg sammen med barnet, eller som klarer å bevare godheten når grensesetting er viktig (Brandtzæg et al., 2012). Ved konflikt mellom foreldre er det vanlig at de to ikke har tillit til hverandre som foreldre. Det kan dreie seg om reell bekymring for den andres omsorgsevner, eller et ledd i den ene forelders egen utrygghet. Der det er mulig bør foreldre få hjelp til å arbeide med tilliten til hverandre. Andre ganger er mistilliten så stor at foreldrene ikke klarer å komme til noe løsning. Andre instanser må hjelpe til, og domstolenes kompetanse kan da bli viktig (Brandtzæg et al., 2012). Barn beskriver at dommere ikke har tatt hensyn til dem, og at foreldres rett til konflikt ser ut til å være av større betydning enn plikten som foreldre (Rød et al, 2008). Torsteinson, Steinsvåg & van der Weele (2008) vektlegger at sakkyndige og dommere må inneha grunnforståelse av hva som svekker eller fremmer psykisk helse hos barn. Dersom dette tas med i rettslige beslutningsprosesser, mener Brandtzæg et al. (2012) at den rettslige konteksten er godt egnet.

Barn søker omsorg fra en som er sterkere og helst også klokere enn en selv og holder seg innenfor dennes rekkevidde. Bowlby (2001) hevder slik at det å gi omsorg er et komplementærbehov til søken etter omsorg, og at foreldre derfor på samme måte har dette grunnleggende elementet i sin natur. Foreldrenes omsorgssystem tilpasser beskyttelsen av barnet til dets utvikling og individuelle behov. Dersom foreldre selv har vansker med sitt atferdssystem kan omsorgen bryte sammen og barnet står igjen uten beskyttelse (Brandtzæg et

al, 2012). Dersom foreldre tilhører en multirisikogruppe i forhold til ivaretagelse av omsorg, må beskyttelse av barnet stå i sentrum også i barnefordelingssaker (Torsteinson et al., 2008). Sakkyndig kompetanse er her svært viktig. Brandtzæg et al. (2012) beskriver at retten har en sekundær funksjon med å virke til reparasjon av relasjon der omsorgspersoner har hatt nedbrytende innvirkning på barnet. Dette forutsetter at retten ser det mulig å reparere.

Thuen (2004) konkluderer med at det ikke finnes noe god løsning der konfliktene er enorme, eller der det er utviklet det han kaller foreldrefiendtlighetssyndrom. Hensynet til hva som er best for barnet synes vanskelig å avklare. Det vi imidlertid vet er at barn tar skade av å leve med foreldrekonflikt, og at de på sikt har høyere risiko for utvikling av psykiske vansker.

10.5 Å møte barns følelser med anerkjennelse og tilknytning

Funn i materialet vitner om at barn går gjennom et bredt følelsesspekter ved foreldrenes skilsmisse og seinere konflikter. Følelsene kan til dels være motstridende. Barns sinne overfor foreldre ser ut til å ha sammenheng med at de ikke forstod bruddet, at de ikke fikk nok eller god nok informasjon, at de ikke ble hørt eller ble vist innlevelse i sine opplevelser. Også når det gjelder sorg, tristhet og tap av tid, ensomhet, opplevelse av å være fanget og den ambivalente følelse av lettelse er barns beskrivelser nokså sammenfallende.

Selv den oppløste familie er en familie. Det systemteoretiske perspektivet ser på familien som en helhet (Schibbye, 2002) der den enkeltes rolle innvirker på helheten. Foreldrenes ansvar innebærer derfor også ansvar for medvirkning til god psykiske helse for barna.

Når barn føler seg fanget mellom foreldre utfordres både lytting, forståelse og bekreftelse. Materialet beskriver barn som overhørte foreldrenes intense krangler og som hadde bekymring for foreldrene. Det var barna som lyttet til foreldrene, til deres følelser og meninger av den andre part. Det alvorlige her er at støtten går feil vei. Her omtales barn som ikke opplever støtte på egne følelser, men som i stedet må støtte foreldrenes følelser. I aktiv lytting og støtte toner foreldre seg inn mot barnets emosjoner og slik anerkjenner barnet, og på denne måten utvikles tilknytning mellom foreldre og barn (Schibbye, 2004).

Allerede ved fødselen innledes samspillsmønstre mellom foreldre og barn. Dette kommer i gang umiddelbart, men kan påvirkes negativt av umiddelbar separasjon slik at tilknytningsprosessen utsettes i tid (Bowlby, 2001). Bowlby vektlegger et sentralt trekk ved foreldreskap som handler om å etablere tidlig tilknytning og opprettholde en sikker base for barna. Dette begrepet var det Mary Ainsworth som først tok i bruk (Ainsworth, 1978), men som har blitt et viktig begrep innen tilknytningsteori. Fra denne sikre basen kan barna bevege seg ut og utforske verden. Det kan også komme tilbake og vite fullt og helt at det er

velkomment og at det blir møtt med støtte også når det er trist eller har opplevd noe vanskelig. Barnet kan våge seg lenger og lenger ut i sin utforskning dersom de kan ha visshet om at de voksne er klare til å ta hånd om dem når de trenger det (Bowlby, 2001).

10.5.1 Når samspill og kommunikasjon blir vanskelig

Datamaterialet viser til at samspill og kommunikasjon har gått i stå i mange av disse familiene. Det blir derfor en utfordring for barn å mestre hverdagen når foreldres involvering ikke er tilstrekkelig god. Ved brudd i en viktig nær relasjon, og brudd i det nære emosjonelle bånd, kan barn trekke seg tilbake fra sosial kontakt og vise tegn på stagnasjon og depresjon (Bowlby, 2001). Å hjelpe barn med deres opplevelser og følelser innebærer derfor å arbeide gjennom foreldrene (Hafstad & Øvreeide, 1998). De voksnes bevissthet på at ansvar ikke skal legges over på barna kan ha avgjørende betydning i forhold til barns tilpasning.

En positiv emosjonell relasjon mellom barn og foreldre vil gi grunnlag for anerkjennende og bekræftende samspill. Barn blir derimot utrygge og usikre i sin tilknytning dersom de må forholde seg til uforutsigbarhet i interaksjonen foreldre-barn og dersom de ikke får emosjonell bekræftelse i samspillet. Slik foreldreatferd driver barnet inn i en situasjon der det må ivareta egen stabilitet i forhold til foreldrenes ustabilitet. Dette er ikke uvanlig innen rusproblematikk og psykiske lidelser hos foreldre (Øvreeide, 2000). Også under skilsmisse og alvorlige foreldrekonflikter ses noe av det samme mønsteret.

10.5.2 Sinne

Sinne er en emosjon både hos voksne og barn. Foreldres sinne overfor hverandre er i åpen konflikt tydelig for barnet. Trusselen om å forlate barnet kan brukes som et kontrollmiddel i forhold til den side de ønsker at barnet skal ta i konflikten. For barnet vil dette føre til det Bowlby (2001) beskriver som separasjonsangst. Trusler om å forlate barnet skaper dermed både sinne og angst.

Barns sinne kan være et berettiget følelsesuttrykk. Når sinnet kommet til uttrykk i trygge omgivelser kan det hjelpe barnet til å sette ord på det vanskelige. Sinne kan derimot gjerne ikke uttrykkes om relasjonen er utrygg og risikoen for straff eller å bli forlatt er overhengende. Trusler om å bli forlatt eller ikke få kjærlighet truer barnets tilknytningssystem (Bowlby, 2001).

10.5.3 Sorg

Sorg er en vanlig reaksjon når tapet er et faktum. Bowlby (2001) hevder at sorg hos voksne og barn er relativ lik. Sorg er en reaksjon på det konkrete tap. Innen sorgbegrepet kan en også

finne begrepene sinne, håp om gjenforening og lengsel. Sorg tar tid og varer gjerne lenger enn hva kliniske teoretikere tidligere antok (Bowlby, 2001).

10.6 Konflikt eller funksjonelt og godt foreldreskap

Funn fra materialet viser at foreldrekonflikter gir utfordringer for barna. Deres opplevelse av å være involvert eller fanget er tilstede også flere år etter bruddet, og jenter har i ungdomsårene større tendens til angst og depresjon der symptomer øker med alderen. Alvorlig er det også at det ser ut til at symptomene ikke trenger å manifestere seg før det er gått mange år (Størksen et al., 2006). Brudd mellom foreldre og høyt konfliktnivå ser derfor ut til å kunne kobles med seinvirkninger og nedsatt psykologisk fungering hos eldre jenter i tenårene.

Flere studier vektlegger at høykonflikt medfører et utrygt emosjonelt klima med mye negativ affekt og gjensidig mistillit. Et kjennetegn er at den har pågått over år med uløselige konflikter som påvirker barna negativt. Fiendtlighet virker negativt inn på foreldres evne til å møte barn med nødvendig omsorg og emosjonell respons. Partene har gjerne vansker med å erkjenne positive opplevelser med ekspartneren. Dette gjør det også vanskelig å se eget bidrag til konflikten (Cohen & Levite, 2012). Andre studier viser at par som i konflikt ofte kommer tilbake til rettsvesenet har liten evne til å komme til enighet og kommunisere med ekspartneren (Malcore et al., 2010). Ekeland (2010) presiserer viktigheten av å skille mellom konflikten og hva partene gjør med konflikten. Gulbrandsen (2013) fant at det kaos og emosjonelle trykk som preger partene var preget av manglende anerkjennelse og stor grad av mistillit.

Tilknytningsteori sier at det er det samme behovet for trygghet og emosjonelle bånd som gjør seg gjeldende for voksne og barn (Bowlby, 2001). Helland & Borren (2015) konkluderer at det kan se ut som identifisering av utrygge tilknytningsstiler hos foreldre kan gi innsikt i hvordan konfliktmønstre utspiller seg mellom partene. De sammenfatter fire aspekter ved denne type konflikt som særlig vesentlige, negative erfaringer fra egen oppvekst, tilknytning, personlighet og psykiske plager. De viser også til at konflikter og vold i oppvekstfamilien ser ut til å medvirke til mer destruktive konfliktstiler, aggresjon og fiendtlighet i voksent samliv. En kan derfor reise spørsmål om domstolene, som kan virke konflikt drivende eller konkurrerende i sin kontekst er et egnet sted for løsning av konflikter (Ekeland, 2010, Rød et al., 2008). Løsningen ligger ikke i å lære barna å leve med det. På denne måten lærer barna tilknytnings- og konfliktmønstre som ser ut til å virke negativt inn for deres evne til å knytte stabile og gode relasjoner i voksenlivet.

Når Hegel (1994) beskriver anerkjennelse og krenkelse, snakker han om de to bevisstheter som kjemper en kamp på liv og død. Den trelske anerkjennelse holder partene fast i et destruktivt mønster, og anerkjennelse kan ikke finne sted fordi gjensidig anerkjennelse ikke finnes. Innenfor Honneths (2008) teori om sosial anerkjennelse vil jeg derfor framheve behovet for opprettholdelse av ære og sosial aktelse. Når foreldre opplever seg krenket kan en derfor se for seg en kamp så alvorlig at uten å kunne skaffe tilbake en maktbalanse eller vinne en maktkamp, vil ikke partene klare å gjenvinne den ære som er viktig for selvet.

Foreldreskap er en rolle som en har forhold til lenge før en blir foreldre selv. Foreldres mål er at barna blir sunne, selvstendige og lykkelige. Angsten for ikke å klare denne rollen kan tyngre mange foreldre. Mye står på spill. Samliv går i oppløsning, men foreldreskap forsvinner ikke. Samtidig med at skilsmisse ble mer og mer legalt og lovverket tilpasset seg dette, hevder noen en bekymring for familien og dens oppløsning som en alvorlig svekkelse for barns ivaretagelse. Lov om Barn og foreldre kom i 1981 og har senere blitt endret og tilpasset. Denne loven er en lov om familie og har til hensikt å styrke familierelasjon og foreldrerelasjon der parrelasjonen samfunnsmessig er svekket. Loven viser at hensynet til tilknytningsbehov tas alvorlig, og at det forventes et foreldreskap preget av samarbeid.

Datamaterialet beskriver også barn som tilkjenner et sterkt behov for at foreldre kunne snakke sammen. Dette ga en god følelse av visshet om at de ikke hatet hverandre. Ikke unaturlig ser det ut til at barn er opptatt av det som er synlig for dem, at de faktisk ser foreldrene sammen i gode dialoger. Dette ga følelsen av å ha *både* en mor og en far og at *begge* foreldrene var like viktige.

10.7 Positive relasjoners betydning

Barn beskriver viktige beskyttende faktorer som de hadde opplevd og som de i større grad gir uttrykk for bør være tilstede. Viktigheten av å føle seg hjemme, forutsigbarhet og fleksibilitet er viktig. Opplevelse av å ha *to foreldre* og at foreldrene samarbeider kan forstås ut fra tanken om samhörighet, noe som binder familien sammen, selv om den er oppløst. I tillegg beskrev barna behov for andre å støtte seg til, og den utvidede familie inneholdt viktige ressurspersoner. Imidlertid kan det være en utfordring for resten av familien å forholde seg til konflikten eller unngå å ta parti. Anerkjennelse av begge parter, ”å se noe om igjen”- fra begge sider, eller rett og slett ta barnas parti er viktige standpunkt fra de som står rundt.

Barns behov for trygghet og forutsigbarhet tilfredsstilles i deres nære omgivelser. Fra fødsel av er dette gjerne knyttet opp mot mor (Bowlby, 2001). Seinere utvikler barnet evnen til tilhørighet over en større arena. Dersom barnet blir møtt med anerkjennelse og bekreftelse vil det lære selv å skape gode relasjoner, få styrket selvfølelse og klare å forholde seg til andre menneskers gode og mindre gode sider. Storfamilien, slekt og venner kan være slike betydningsfulle voksne, og når barnet begynner i barnehage og skole kan denne rammen av betydningsfulle voksne bli ytterligere utvidet. De voksne som er rundt barnet må utvise en tilknytningsatferd som inngir trygghet og viser at de er tilgjengelig (Bowlby, 2001). Forutsigbarhet i relasjonen er med og styrker tilknytning.

Tidligere er beskrevet sorg som en reaksjon på foreldres samlivsbrudd og konflikt. Sorg tar tid, og det er viktig at barn får den tid de trenger til sorgen, selv om de oftere kan gå mer flyktig inn og ut av den enn det voksne gjør. Datamaterialet beskriver barns behov for at voksne er til stede over en lengre periode. Barnas opplevelse av enorm omveltning og sorg gikk ikke over så fort som det så ut som de voksne tenkte.

Dette viser til barns behov for oppfølging. Et viktig spørsmål å stille er i hvilken grad og på hvilken måte skolen kan komme mer målrettet inn for å hjelpe barna. Siden barn og ungdom kan slite i forhold til trivsel og skoleprestasjoner, konsentrasjon og atferd (Amato, 2001; Breidablikk & Meland, 1999; Størksen et al., 2005), kan det ses nødvendig at skolen har fokus på dette og er en arena der barn og ungdom trygt kan snakke om denne problemstillingen.

11 OPPSUMMERING AV STUDIENS FUNN OG VEIEN VIDERE I ARBEID MED ALVORLIG FORELDREKONFLIKT

Oppsummering av barns opplevelser og erfaringer med foreldrekonflikt viser at konflikter utgjør en trussel for barn og ungdoms tilpasning og psykososiale fungering. Barn av foreldre med åpne konflikter er spesielt utsatt, mens der foreldre skjærmer barna viser barna mindre tilpasningsproblemer. Dette til tross viser forskning at foreldre aldri klarer å skjærme barna helt.

Analyse av materialet viste til fire viktige tema i barns hverdag med foreldrekonflikt. Det var merkbart hvor mye vekt barn og ungdom la på det emosjonelle klimaet i hjemmet, og at dette hadde så stor betydning for dem i forhold til hvordan de opplevde eventuelle konflikter. Det emosjonelle klima påvirket på en gjennomgripende måte barns mulighet til bearbeiding av

egne følelser, og barns muligheter til selv å komme gjennom prosessen var svært avhengig av foreldrenes evne til å inneha barneperspektivet, sette barna først og sørge for god dialog.

Viktig har det også vært å bli klar over det store spekteret av måter barn opplever seg involvert i konflikt, og at det eneste som ser ut til å hjelpe barn i denne situasjonen er foreldrenes evne til informasjon, samarbeid og kommunikasjon slik at de ble skjernet.

Funn fra materialet sammen med annen litteratur viser hvor vanskelig denne problemstillingen er og hvor alvorlig innvirkning det kan ha på barn som må leve med dette over mange år. Dramatisk ser det også ut til å være i hvor liten grad noen foreldre klarer å komme ut av egen krenkelse, og at hevntanker og konfliktmateriale drives inn i foreldresamarbeidet år etter år. Problemet er sammensatt, og forskning viser også at foreldres konfliktmønstre ser ut til å ha sammenheng med utrygg tilknytningsstil fra egen barndom, og at aggresjon og fiendtlighet kan ha sitt utspring i dette (Helland & Borren, 2015). Dette kan ha betydning for hvordan en skal tenke om barnas samvær med foreldre under slike omstendigheter, og om det i hele tatt er mulig å få til gode løsninger i rettsvesenet.

Hjelp til foreldrene for å skape endring er viktig, og dersom denne endringen ikke kan oppnås kan det ha alvorlige konsekvenser for barna.

11.1 Refleksjoner rundt barneperspektivet

Studier rundt barn, skilsmisser og konfliktproblematikk viser til at vansker rundt disse temaene vedrører alle barn. Skilsmissestatistikken viser noe nedgang i 2014 sammenlignet med foregående år (Statistisk sentralbyrå, 2014). Til tross for det vet vi at domstolene blir mer og mer involvert i konflikter. Konfliktene i seg selv utfordrer foreldre i forhold til anerkjennelse, og det utfordrer mulighetene for løsninger til barnas beste dersom foreldrerettigheter fortsatt står sterkere enn deres plikter. I den seinere tid ser vi at dommere ber foreldre gå tilbake til veiledning før avgjørelse om barna fattes. Slik mener jeg det kan være en mulighet for at barneperspektivet blir bedre ivaretatt og at domstolene får til bedre løsninger for barna.

Foreldre trenger gode hjelpere til å se barna sine i denne vanskelige situasjonen, og barna uttrykker behov for en arena der de over tid kan snakke om sine opplevelser.

Samfunnet bør derfor legge til rette for gode muligheter til dette. Når barn betraktes som subjekt krever det at vi samspiller med dem og involverer oss uten å miste det faglige perspektivet (Øvreeide, 2005). Engasjement og innlevelse er derfor relasjonsbyggende og gir

bekreftelse på at barnet blir tatt på alvor og lyttet til. Avstand er objektiverende og kan av barnet oppleves som ikke å inngi støtte, trygghet, eller å handle til barnets beste.

11.1.1 Barneperspektivet inn i hjelpetilbud

Barn uttrykker seg ofte på annen måte enn ved ord. Gjennom et godt planlagt og faglig tilbud kan barn få mulighet til å formidle sine opplevelser og synspunkter. Der barn er i samtale med foreldre er det viktig å huske at barna er den svake part og må ivaretas og bli anerkjent for det de formidler. De må derfor ikke stilles i en posisjon som truer deres tilknytning ytterligere (Hafstad & Øvreeide, 1998).

Studiene i mitt materiale er alle bygget på intervjuer og samtaler, og de forteller lite om alternative måter å møte barn på deres opplevelser. I ulike terapiformer er det derimot vanlig med andre former for tilnærming til barns perspektiv. Det være seg terapi gjennom lek, eksternalisering, bygging av nye narrativer, drama, dans, film og tegning som gode uttrykksformer. Under utvikling av hjelpetilbud til foreldre og familier som sliter med store konflikter vil det være en fordel å hente inspirasjon fra ulikt faglig hold.

11.1.2 Barn ut av klemma

Et tilbud etter modellen til ”No Kids in the Middle” (Lawick, 2015) er startet opp flere steder i Norge. Den er fortsatt preget av lokalt initiativ og engasjement. Det spesielle med dette tilbudet er at foreldre og barn deltar sammen, men likevel separat i de fleste samlingene. Foreldre må delta samtidig og arbeide med sine utfordringer gjennom oppgaver og i rollespill der de innehar både egne og barnas roller. Dette innebærer aktivt å arbeide med å ta den andres og barnas perspektiv.

Tilbudet ”Fortsatt foreldre” tilbyr foreldre veiledning med hensikt å skape et GODT NOK foreldresamarbeid. Ekspartnere deltar vanligvis ikke på det samme kurset og på denne måten holder det foreldre i konflikt atskilt. ”Barn ut av klemma” har derimot som mål at foreldre frivillig skal komme sammen for å arbeide med deres konflikt, noe som bidrar til ansvarliggjøring hos foreldrene. Tilbudet har også fokus på barneperspektivet og at det er for barnas helse, trivsel og fungering de skal delta. Effekt av et slikt tilbud kan se ut til å være et interessant og viktig forskningsområde videre.

Borren & Helland (2013) refererer til en oppsummering av internasjonale foreldrekurs etter skilsmisse og viser til at det var kurs av lengre varighet som bidro best til bedring av foreldreferdigheter og barns psykososiale tilpasning. Dersom vi skal holde barneperspektivet høyt kan vi ikke bare se på hva som reduserer foreldrekonflikten men også på hvordan

reduksjon av denne påvirker barnas psykososiale tilpasning positivt. Dette er et viktig perspektiv å ha med i videre arbeid mot arenaer der anerkjennelse og tilknytning kan oppnås.

11.1.3 Tilbudet til barna

Funn i materialet viser til at barn har behov for mer støtte fra arenaer utenfor hjemmet. Skole beskrives som et sted der barn gjerne ønsker å uttrykke sine følelser og oppleve å bli hørt. Å tilrettelegge for dette kan være en viktig oppgave for skole og skolehelsetjeneste. Barns uttalelser viser til at de opplever at ulike støttepersoner utenom foreldrene bør være tilgjengelige over lenger tid.

Spesifikke tilbud til barn innenfor skoletiden er nevnt under ”Vanlig men vondt”. Liknende tiltak for barn kan gjerne finnes andre steder, og det ville vært interessant å skaffe mer samlet informasjon om dette.

Nasjonale satsninger på skolehelsetjenester uttales slik i St.meld.nr 47 (2008-2009): ”Helsestasjon og skolehelsetjeneste skal ha et helhetlig perspektiv på forebyggende arbeid som innebærer utstrakt tverrfaglig arbeid.”

Reformen vektlegger kompetent helsepersonell i alle deler av tjenesten, god samhandling mellom helse og omsorg og andre sektorer, samt at alle aktørgrupper må delta. Frivillige organisasjoner kan her innlemmes som aktør for videre utvikling av samarbeid.

Forskning på området er svært viktig, og dette er noe det bør arbeides videre med slik at barn skal kunne oppleve sin oppvekst som trygg og god samtidig som de kan gå inn i voksentilværelsen med trygghet og kompetanse på å bygge gode relasjoner.

LITTERATURREFERANSER

Ainsworth, M., Blehar, M. C., Walters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287

Amato, P. R. (2001). *Children of Divorce in the 1990's: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis*. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370

Amato, P. R. & Keith, B. (1991). *Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis*. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46

Andersen, Tom. (2006) *Reflekterende processer*. Dansk psykologisk forlag. Gylland, Danmark: Narayana Press.

Aveyard, H. (2010). *Doing a Literature Review in Health and Social Care: A Practical Guide*. Open University Press.

Bae, B., & Waastad, J.E. (1999) 2.opplag. *Erkjennelse og anerkjennelse. Perspektiv på relasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.

Baumeister, R. F. & Leary, M. R. (1997). *Writing narrative Literature reviews*. *Review of General Psychology*. Vol. 1(No 3), 311-320.

Borren, I. & Helland, S. S. (2013). *Intervensjoner for å dempe foreldrekonflikt – en kunnskapsoversikt*. Folkehelseinstituttet: Rapport 2013:6

Bowlby, J. (2001). *En sikker base. Tilknytningsteoriens kliniske anvendelser*. Fredriksberg, Danmark: DET lille FORLAG.

Brandtzæg, I., Smith, L., Torsteinson, S. (2012). 2.opplag. *Mikroseparasjoner. Tilknytning og behandling*. Bergen: Fagbokforlaget.

Breidablikk, H. J., & Meland, E. (1999). *Familieoppløsning i barndom – helse og helseatferd i ungdommen*. Tidsskrift for den norske lægeforening. 119, 2331-2335

Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., Dornbusch, S. M.(1991). *Caught Between Parent: Adolescents' Experience in Divorced Homes*. Child Development. Vol 62(5)

Buehler, C., Anthony, C., Krishnakumar, A., Stone, G., Gerard, J., Pemberton, S. (1997). *Interparental Conflict and Youth Problem Behaviors: A Meta-Analysis*. Journal of Child and Family Studies.

Cohen, O. & Levite Z. (2012). *High- conflict divorced couples: Combining systemic and psychodynamic perspectives*. Journal of Family Therapy. 34(4), 387-402

Cyr, C., Euser, E. M., Bakerman-kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H. (2010). *Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses*. Development and Psychopathology. Vol 22(1),87-108

De nasjonale forskningsetiske komiteene. Hentet fra:

<https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Medisin-og-helse/Kvalitativ-forskning/6-Risiko-og-gevinster-for-informantene/>

Dunne, J. & Hendrix, M. (1994). *The parental alienation syndrome: An analysis of sixteen selected cases*. Journal of Divorce and Remarriage. 21, 21-38

Ekeland, T-J. (2004) *Konflikt og konfliktforståelse for helsearbeidere*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ekeland, T-J. (2010). *Mekling – en kontekstuell modell*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. 47(8),734- 742

Emery, R. E. (1999). *Postdivorce family life for children: An interview of research and some implications for policy*. Thompson & Amato (Ed).

Eriksen, W., Natvig, B., Brusgaard, D. (1999). *Marital disruption and long-term work disability – a four year prospective study*. Scandinavian Journal of Public Health, 27, 196-202

Forsberg, C., Wengström, Y. (2013). *Att göra systematiska litteraturstudier. Värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*. (3. utgave). Stockholm: Natur & Kultur.

Gardner, R. (1998). *The Parental Alienation Syndrome*. Second ed. New Jersey: Creative Therapeutics.

Gulbrandsen, W. (2013). *Foreldrekonflikter etter samlivsbrudd: En analyse av samspill og kilder til det fastlåsende*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. 50(6), 538-551

Gulbrandsen, W. & Tjersland, O. A. (2010). *Mekling ved samlivsbrudd: en oversikt over effektstudier*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 47(8), 705–714

Gulbrandsen, W. & Tjersland, O. A. (2013). *Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter?* Tidsskrift for velferdsforskning, 15, 17–30

Hafstad, R., & Øvreeide, H. (1998). *Foreldrefokusert arbeid med barn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Hanson, T. L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 77, 1283-1315

Hegel, G. W. F. (1994). *Åndens fenomenologi*. Valdres Trykkeri: Pax Forlag AS.

Helland, M. S. & Borren, I., (2015) *Foreldrekonflikt; identifisering av konfliktnivåer, sentrale kjennetegn og risikofaktorer hos høykonfliktpar*. Folkehelseinstituttet. 2015:3

Helsedirektoratet. (2007) Hentet fra:

<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/veileder-i-psykisk-helsearbeid-for-barn-og-unge-i-kommunene>

Hoffman, K., Marvin, R. R., Cooper, G, Powell, B. (2006). *Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: The circle of security intervention*. Journal of Consulting and Clinical Psychology. Vol 74(6), 1017 – 1026

Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse. Om de sosiale konflikters moralske grammatikk*. Oslo: Pax Forlag AS.

Hårtveit, H., Jensen, P. (2004). *Familien – pluss én. Innføring i familierapi*. (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget.

Jekielek, S. M. (1998). *Parental conflict, marital disruption, and children's emotional well-being*. Social Forces, 76, 905-935

Jensberg, H., Ådnanes, M., Haugen, G. M. D., Rantalaiho, M., Husum, T. L. (2012). *Hvordan oppleves meklingsordningen av foreldrene? – Resultater fra evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov*. Fokus på familien, 2012-02

Johnson, Sue. (2012). *Hold meg. En veiviser til varig kjærlighet*. Oslo: Pax Forlag AS.

Karterud, S. (2008). *Mentalisering*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Vol 45(11), 1374- 1375

Kelly, J. B., (2000). *Children's adjustment in conflicted marriages and divorce: A decade review of research*. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. Vol 39(8), 963-973

Kitson, G. C. (1992). *Portrait of divorce: Adjustment to marital breakdown*. New York: Guilford Press.

Kramer, K. M., Arbuthnot, J., Gordon, D. A., Rousis, N. J., Hoza, J. (1998). *Effects of skill-based versus information-based education programs on domestic violence and parental communication*. Family Court Review. 36(1), 9-31

Kristiansand Kommune. *Vanlig men vondt*.

Hentet fra:

<https://www.kristiansand.kommune.no/barnehage-og-skole/planer-og-prosjekter/vanlig-men-vondt/>

Kvale, S., Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Kvello, Ø. (2011). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lawick J. (2015). *No Kids in the Middle: Dialogical and Creative Work with Parents and Children in the Context of High Conflict Divorces*. Australian & New Zealand Journal of Family Therapy.

Lov om barn og foreldre. Kapittel 5-8. (2013).

Hentet 01.03.2016 fra: <http://lovdata.no>

Lov om barneverntjenester. §1.1. Lovens formål. (2015).

Hentet 01.03.2016 fra: <http://lovdata.no>

Lov om barneverntjenester. § 3.1. Barnevernstjenestens forebyggende virksomhet. (2015).

Hentet 01.03.2016 fra: <http://lovdata.no>

Lov om barneverntjenester §3.2. Samarbeid med andre deler av forvaltningen. (2015).

Hentet 01.03.2016 fra: <http://lovdata.no>

Main, M., & Solomon, J. (1986). *Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern*. I: Affective development in infancy. s 95-125. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.

Malcore, S. A., Windell, J., Seyuin, M., Hill, E. (2010). *Predictors of continued conflict after divorce or separation: Evidence from a high-conflict group treatment program*. Journal of Divorce & Remarriage, 51(1):50-64

Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Midtstigen, P & Vik, G. (2007). "oss står att liksom i eit anna land" – Dialog med barn når foreldrene er i konflikt. Fokus på familien. Nr1 – 2007

Ness, O., Reitan, T., meling, A., Kristiansen, L., Husby, L., Ekeland, T-J. (2014). *Barns fornemmelse for brudd. Erfaringer med å vokse opp med skilte foreldre*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Vol 51(10)

Nilsen, W., Skipstein, A., Gustavson, K. (2012). *Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling: Konsekvenser for barn og unge*. Folkehelseinstituttet: Rapport 2012:2

Nævdal, F. & Thuen, F. (2004). *Residence arrangements and well-being: A study of Norwegian adolescents*. Scandinavian Journal of Psychology, 45, 363-371

Polit, D. F., Beck, C.T. (2014). *Essentials of nursing research: Appraising Evidence for Nursing Practice*. Philadelphia: Walters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins.

Rød, P A., Ekeland, T-J., Thuen, F. (2008). *Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Vol 45(5)

Schibbye, A. L. Løvlie. (2004). *En dialektisk relasjonsforståelse*. (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget.

Seikkula, J. & Arnkil, T. E. (2007). *Nettverksdialoger*. Oslo: Universitetsforlaget.

Statistisk sentralbyrå. (2014). Ekteskap og skilsmisser, 2014.

Hentet fra: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/ekteskap/aar-hovudtal/2015-02-19>

Stern, D. (1993). *Barnets interpersonelle univers*. København: Hans Reitzels Forlag.

St.meld. nr. 47 (2008-2009). *Samhandlingsreformen – Rett behandling – på rett sted – til rett tid*. Oslo: Helse og omsorgsdepartementet. Hentet fra www.regjeringen.no

Størksen, I. (2006). *Parental divorce: psychological distress and adjustment in adolescent and adult offspring*. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo, Department of Psychology.

Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T., Tambs, K. (2005). *Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment*. Journal of Adolescence.

Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T., Tambs, K. (2006). *Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress*. Scandinavian Journal of Psychology, 47(1), 75-84

Thagaard, T. (2004). *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thuen, F., (2004). *Livet som deltidsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Tjersland & Gulbrandsen. (2010). *Mekling ved samlivsbrudd: oversikt over modeller og ideologi*. Tidsskrift Norsk Psykologforening. Vol.47(8), 692-700

Torsteinson, S., Steinsvåg, P. Ø., van der Weele, J. (2008). *Barnefordelingssaker der det er påstander om vold. Psykologfaglig informasjon til dommere, advokater og sakkyndige*. Informasjonshefte utgitt av Barne- likestillingsdepartementet og integreringsdepartementet.

Wadsby, M., Svedin, C. G. (1994). *Parental divorce: From the children's viewpoint*. Nordic Journal of Psychiatry, 48(2)

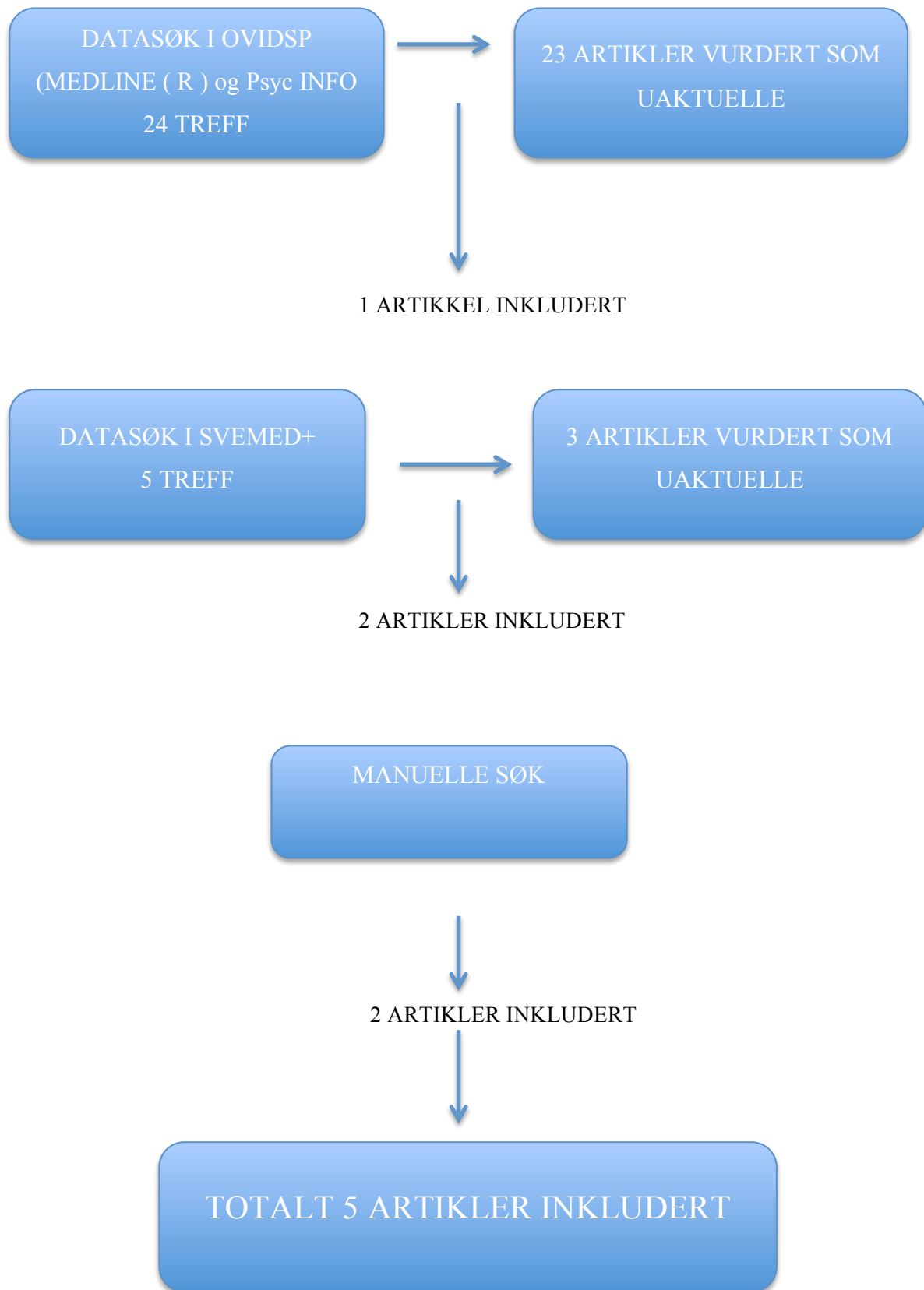
Wallerstein, J. & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.

Wittemore, R., Knafl, K. (2005). *The integrative review: updated methodology*. Journal of Advanced Nursing, 52 (5), 546-553

Øvreeide, H. (2005). *Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*. (2.utg, 2. opplag.) Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Ådnanes, M., Haugen, G. M. D., Jensberg, H., Husum, T. L., Rantalaiho, M. (2011). *Hva karakteriserer de vanskelige sakene i foreldremekling, og er evalueringsordningen godt nok tilpasset? Resultater fra evaluering av mekling etter ekteskap og barnelov*. Fokus på familien, 2011-2

VEDLEGG 1. OVERSIKT OVER LITTERATURSØK.

VEDLEGG 2. CASP- analyse av artiklene.

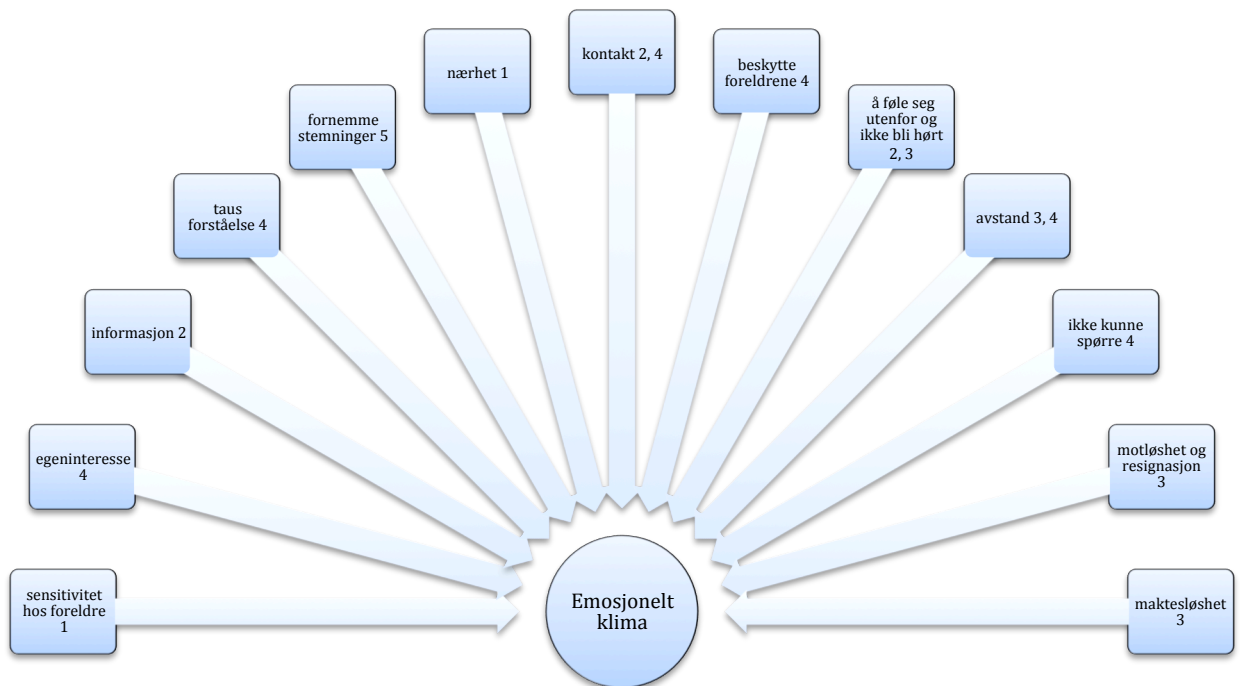
ARTIKLER	Rød, et al. (2008) Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner.	Midtstigen & Vik, (2007) ”oss står att liksom i eit anna land” – Dialog med barn når foreldre er i konflikt.	Ness et al. (2014) Barns fornemmelse for brudd. Erfaringer med å vokse opp med skilte foreldre.
1. Er det en klar uttalelse av hva målet med undersøkelsen er?	Ja	Ja	Ja
2. Er det riktig å bruke en kvalitativ metode?	Ja	Ja	Ja
3. Er forskningsdesignet riktig for å oppnå ønsket mål i forskningen?	Ja (semistrukturert)	Ja (induktiv tilnærming)	Ja (semistrukturert)
4. Er rekrutteringsstrategien riktig for ønsket mål med forskningen?	Ja	Ja	Ja
5. Ble dataene samlet inn på en måte som var rettet mot forskningsspørsmålet?	Ja	Ja	Ja
6. Har forholdet mellom forsker og deltaker blitt tatt tilstrekkelig hensyn til?	Ja	Ja	Ja
7. Har etiske problemer blitt tatt hensyn til?	Ja	Ja	Ja
8. Er dataene analysert tilfredsstillende strengt?	Ja	Ja	Ja
9. Er det er tydelig uttalelse av funn?	Ja	Ja	Ja
10. Hvor verdifull er undersøkelsen? (implikasjoner undersøkelsen har for videre forskning)	God (del av doktorgrad)	God	God

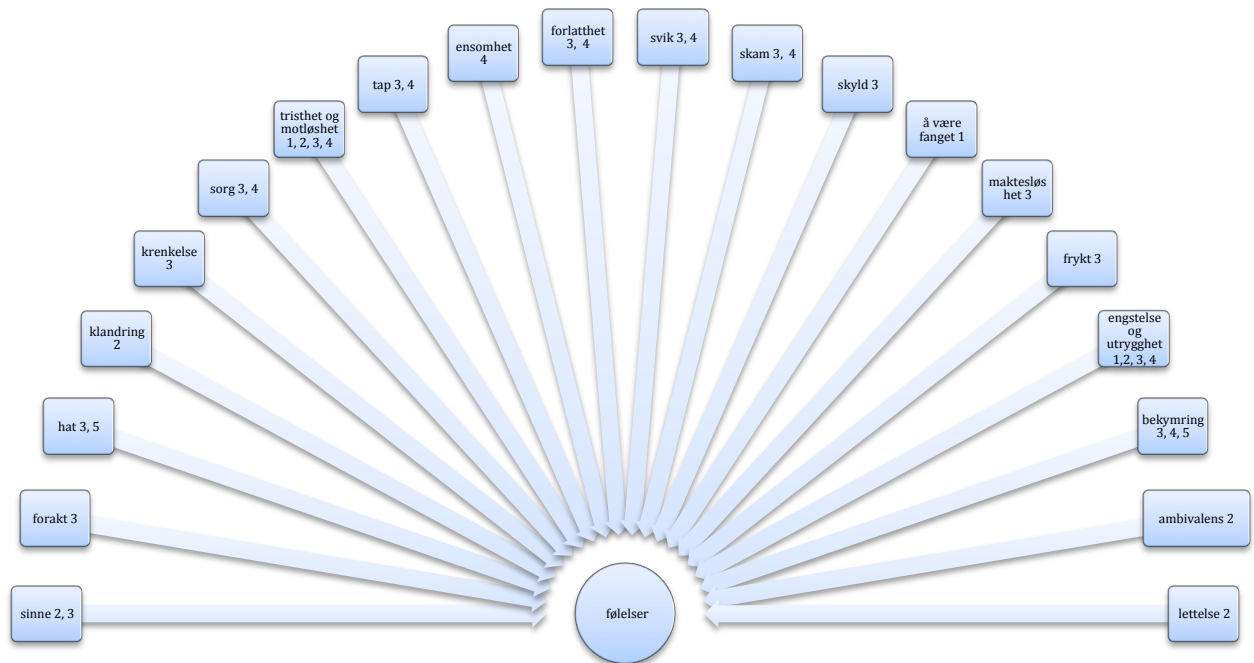
VEDLEGG 3. Oversikt over inkluderte studier.

	År	Forfattere	Utvalg	Utvalgets alder	Metode	Hovedproblemstillinger
7.1	1991	Buchanan, C. M Maccoby, E. E. Dornbush, S. M.	522	10-18år	Kvantitativ - telefon-intervju	Hensikt med studien er å se hvilke omstendigheter etter skilsmisse som predikerer ungdommers følelse av å være fanget mellom foreldre, om følelse av å være fanget er predikerbar i forhold til utkommet av tilpasning og om forståelse av dette kan gi hjelp til å se forbindelse mellom ungdommers tilpasning og andre omstendigheter etter skilsmissen
7.2	1993	Wadsby, M. Svedin, C.G.	63	7-18 år	Kvantitativ/ kvalitativ. Individuelle intervjuer med barn analysert i kvantitativ metode med kvalitative beskrivelser fra barns opplevelser som er gjengitt i artikkelen	Hensikt med studiet var å avdekke svenske barn erfaringer, følelser vedrørende foreldrenes skilsmisse, kjønns og aldersforskjeller to år etter hendelsen. Svarene sammenlignes med foreldrenes forståelser
7.3	2008	Rød, P. A. Ekeland, T-J. Thuen, F.	18	11-19 år	Kvalitativ	Hensikt med studien var å skaffe mer kunnskap om hvordan barn opplever konfliktfylte samlivsbrudd
7.4	2007	Midtstigen, P. Vik, G.	5	7-15 år	Kvalitativ	Hensikt med studien var å se på hvordan barn har det mens foreldre er i konflikt
7.5	2014	Ness, O. Reitan, T. Meling, A. Kristiansen, A. Ekeland, T.-J	10	21-44	Kvalitativ	Hensikt med studien var å se hvordan nå voksne barn reflekterte over egne opplevelser den gang foreldre skilte lag, hvordan de ville beskrive samværsordninger og foreldrenes samarbeid

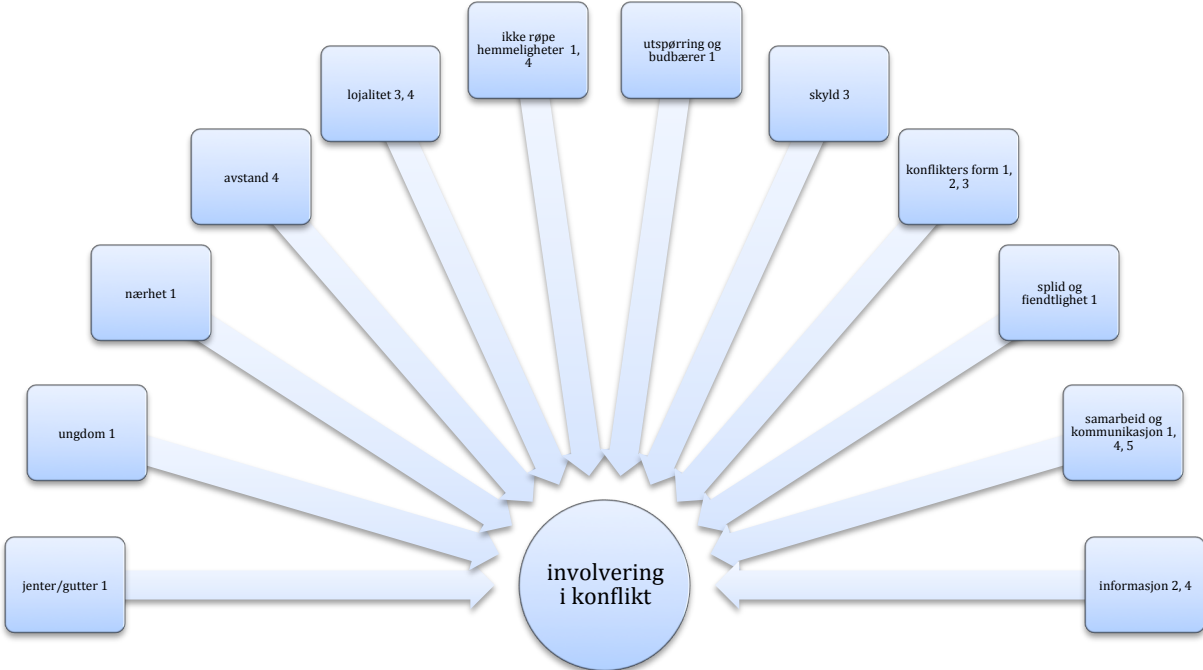
VEDLEGG 4. Figur 1. NEGATIV PÅVIRKNING PÅ EMOSJONELT KLIMA

VEDLEGG 4. Figur 2. FØLELSER

VEDLEGG 4. Figur 3. INVOLVERING I KONFLIKT

VEDLEGG 4. FIGUR 4. POSITIVE RELASJONERS BETYDNING

